

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Wij zien de toekomst met optimisme tegemoet. Mensen zijn zo creatief dat ze steeds opnieuw zelf oplossingen vinden. De sleutel voor verandering ligt bij mensen zélf. De overheid moet de kracht, vindingrijkheid en creativiteit van mensen ondersteunen en ruimte geven. Niet betuttelen. Wat mensen voor zichzelf en anderen kunnen doen is veel belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen.

- 5 **Vertrouw op de eigen kracht van mensen**
door Frank van Mil en Annelou van Egmond >> inleiding op het thema
- 6 **Sociale gerechtigheid**
door Otfried Höffe >> Van verzorgingstaat naar steun tot zelfredzaamheid
- 10 **Het poreuze zelf**
door Marjan Slob
- 14 **Het hoeft niet *altijd* leuk te zijn**
door Frank van Mil >> Interview met Usta Melek
- 18 **Eigen kracht komt niet vanzelf**
door Ton Monasso en Jan Wouter Langenberg >> Maak jongeren weerbaarder tegen gevaarlijke verleidingen
- 22 **Minder uitval door betere aansluiting**
door Annelou van Egmond >> Een gesprek met schooldirecteur Gert-Jan Lantinga
- 24 **5 Richtingwijzers van D66**
- 26 **Politiek gaat om burgerschap, niet om mensen**
door Ad van Vugt en Frank van Mil >> Een gesprek met Paul Frissen over vertrouwen op de eigen kracht van mensen
- 32 **Democratische keuzevrijheid: last of lust?**
door Gijs van Oenen
- 35 **Op eigen kracht van zwartwerk naar witwerk**
door Floris Noordhoff >> Vier Beleidsaanbevelingen om de arbeidsparticipatie te bevorderen
- 39 **Laat asielzoekers toch werken!**
door Tom Stroobach
- 43 **Met familie van Verkade naar Pamukkale**
door Arthur Olof >> De basis is overal hetzelfde, die leggen we hier
- 49 **Postbus 66**
- 50 **De tanden van de tijger**
door Roelof Jan Manschot >> De Europese samenwerking bij de criminaliteitsbestrijding
- 56 **De opmars van Gazprom naar het westen**
door Marianne Douma >> Servië, Kosovo en de Europese gaspolitiek
- >> 31 Mous 48 Van Lierop 60 Mijn idee

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

thema-redacteuren
Frank van Mil
Annelou van Egmond

Gekoppeld aan het D66 verkiezingsprogramma zijn in 2006 vijf richtingwijzers voor een progressieve sociaal-liberale politiek opgesteld. *Idee* gaat deze richtingwijzers in de komende vijf nummers verdiepen, illustreren en problematiseren. Dit eerste nummer gaat over *Vertrouw op de eigen kracht van mensen*, een van de centrale uitgangspunten van het gedachtegoed van deze partij. Want waarom vertrouwen we eigenlijk op de eigen kracht van mensen? Hoe ver gaat dit vertrouwen? Wat zijn de gevolgen? Hoe uit het zich in politieke stellingnames?

De Duitse filosoof Otfried Höffe verkent de spanning tussen een vertrouwen op de eigen kracht van mensen en sociale gerechtigheid. Hij komt tot de conclusie dat de maatschappij minder moet worden ingericht op verzorgen en meer op kansen bieden.

Uit neurologisch onderzoek blijkt dat het menselijk brein zich niet uit zichzelf ontwikkelt tot een autonoom individu. Marjan Slob stelt dat omgevingsfactoren een doorslaggevende invloed vormen en dat geen enkel mens dus op zich staat. Dit inzicht sterkt de overtuiging dat mensen in staat moeten worden gesteld om zich te ontplooien. Hierover is *idee* het gesprek aangegaan met de directeur van ROC ASA in Amersfoort die de hele dag bezig is om mensen in de positie te brengen dat ze op eigen kracht hun leven kunnen invullen.

Bestuurskundige Paul Frissen wijst er in een interview op dat het onmogelijk is om te vertrouwen op de eigen kracht van mensen zonder te accepteren dat mensen soms ook dingen doen waar je het niet mee eens bent, en dat mensen fouten kunnen maken.

Vertrouw op de eigen kracht van mensen krijgt in deze *idee* ook een concrete vertaling. Want wat moet je met deze richtingwijzer als het gaat over de kansarmen in de samenleving? Socioloog Floris Noordhoff werkt dit uit en komt met een aantal aanbevelingen. En in het geval van vluchtelingen is vaak te zien dat een gebrek aan vertrouwen op de eigen kracht van mensen hen juist in een initiatiefloze, inerte situatie brengt.

En waarop is dit vertrouwen op mensen nu gebaseerd? Op de overtuiging dat de meeste mensen grote capaciteiten hebben. Dat mensen gezamenlijk voor veel problemen een veel beter passende oplossing kunnen aandragen dan de overheid. En bovenal op de overtuiging dat nu eenmaal niemand de waarheid in pacht heeft, dus dat ieder individu binnen de grenzen van de wet voor zichzelf moet kunnen uitmaken wat het goede, het ware en het schone is.

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen is de kern van het sociaal-liberale gedachtegoed, maar is het ook rechtvaardig? De Duitse filosoof Otfried Höffe bespreekt het begrip *gerechtigheid* en wijst op tekortkomingen in zowel het maternalistische als het klassiek liberale gebruik van dit begrip. In plaats daarvan pleit hij voor sociale rechtvaardigheid als steun tot zelfredzaamheid.

door Otfried Höffe vertaling Arthur Olof

Sociale gerechtigheid

Van verzorgingstaat naar steun tot zelfredzaamheid

Gerechtigheid is een leidraad van de mensheid die vele culturen verenigt. Toch is de inhoud van dit begrip zo omstreden, dat ze de meest uiteenlopende eisen lijkt te rechtvaardigen. Aan de ene kant, spreken vertegenwoordigers van de maternalistische verzorgingsstaat over sociale gerechtigheid en denken daarbij aan een soort universele loper, waarmee zoveel mogelijk deuren van de staatsruif opengaan. Aan de andere kant, staat gerechtigheid bij het klassieke liberalisme louter voor gelijkheid voor de wet en voor de grond- en mensenrechten, die nodig zijn voor de bescherming van het individu tegen de staat.

Welbeschouwd behoort de gerechtigheid tot de sociale moraal, ook al heeft ze op slechts een klein deel daarvan betrekking. Medelijden, sociale steun en welzijn zijn duidelijk morele geboden. Gerechtigheid daarentegen gaat over de *rekenschap* die mensen elkaar verschuldigd zijn.

Gerechtigheid is een kwestie van geven en nemen. Wie alleen naar de rechten kijkt zonder de plichten daarbij te betrekken, heeft al afstand gedaan van de gerechtigheid. Daarom billijkt gerechtigheid meer dan alleen de rechten op bescherming tegen de staat, maar minder dan maternalistische steun. Ook stelt zij begrenzings aan het zogenaamde burgerloon: men verdient niet slechts voor burgerschap een beloning, maar pas voor een bijdrage aan de gemeenschap. Het wezen van de gerechtigheid kan gemakkelijk ten prooi vallen aan retorisch misbruik. Aangezien de gerechtigheid onderdeel uitmaakt van de sociale moraal, is het politiek verleidelijk om ten eerste eigenbelang tot een eis van de gerechtigheid te verheffen; ten tweede tegeneisen als onge-rechtvaardigd te kwalificeren en ten derde als gerechtigde eisen definiëren wat in de werkelijkheid niet meer is dan een verdienstelijk extraatje, solidariteit, welzijn of naastenliefde.

Gerechtigheid en eigen kracht

De tragische ervaringen met de absolutistische autocratie ondersteunen het door het liberalisme gehuldigde recht van elk mens om zijn overtuigingen in vrijheid te ontwikkelen en zijn leven in overeenstemming daarmee vrij vorm te geven.

Dit recht impliceert ook een plicht. Men moet het recht op vrijheid van de ander ook respecteren. Het klassieke liberalisme ziet daarbij echter een antropologische randvoorwaarde over het hoofd: het talent om eigen overtuigingen te ontwikkelen en het eigen leven in die zin te leiden, krijgt de mens niet met de geboorte mee. Hij moet ze leren en heeft daar-bij veel nodig. Goederen zoals voedsel, kleding en onderdak. Maar ook ondersteuning, wat een gezinsinspanning is, en kansen, tegenwoordig met name hoogstaande ontwikkeling en scholing.

Een vroege vorm van de gewenste sociale gerechtigheid is de stilzwijgende overeenkomst tussen ouders en kinderen over wederzijdse hulp in de verschillende levensfasen: aangezien de mens volkomen hulpeloos ter wereld komt en na een periode van relatieve zelfstandigheid de wereld opnieuw hulpeloos verlaat, kan hij de bij het begin van het leven ondervonden steun vergelden met steun aan de bejaarde. Dit familieoverdrag is ondertussen ontwikkeld tot een familieoverstijgend generatieoverdrag. Ook liberale gemeenschappen hebben in dit opzicht het primaat ontnomen van de tot dan verantwoordelijke instituten zoals families, clans en gildes, zowel gerechtelijk als financieel. De staat als sociaal stelsel heeft dus een rol te vervullen in de hiervoor geschetste gerechtigheid, en moet de burger schadeloosstellen.

Een te hoog gewaardeerd burgerschap, dat ontstaat bij een te klein verschil tussen staatsondersteuning en minimumloon, vermindert in alle opzichten de prikkel om verantwoordelijkheid voor jezelf te nemen. Zelfs waar de arbeid niet plaatsvindt in *de zweet ons aanschijs*, vergt zij nog inspanningen die velen zich liever besparen: de investering in de verwerving van beroepsvaardigheden, de inspanningsverplichting van het werk en zeker niet in de laatste plaats de beroepsmatige, sociale en geografische mobiliteit. Bovendien bevordert een te hoog gewaardeerd burgerschap een sociaal meeliften om gunsten te innen zonder de gelijkmakende

tegenprestatie te leveren. In geen geval mag het burgerschap ontaarden tot betuttelende steun. Aalmoezen in ontvangst nemen is immers nooit het summum van waardigheid. Een te grootmoedige verzorgingsstaat loopt altijd het gevaar om de ideële waarde van waardigheid nagenoeg onverkort te reduceren tot materiële parameters. Het alternatief is hier een *steun tot zelfredzaamheid*.

‘Het talent om eigen overtuigingen te ontwikkelen en het eigen leven in die zin te leiden, krijgt de mens niet met de geboorte mee. Hij moet ze leren’

Sociale gerechtigheid en economie

Sociale gerechtigheid moet een oplossing bieden voor één van de nieuwe sociale kwesties van deze tijd: de tegenstelling tussen werknemer en werkloze. Bestaande systemen van belonings- en prijspolitiek beschermen mensen met een baan maar discrimineren de werklozen. Het oordeel in naam van de gerechtigheid is hier glashelder: belonings- en prijspolitiek die de werkloze discrimineren, moeten grondig veranderen. In plaats van het irrationele deuntje van de sociale nijdt te bespe-len, dat het gevaar in zich draagt de grotere belastingbetalers te verjagen, kan men beter loyale belastingbetalers aantrekken. Een rechts- en economisch stelsel moet worden ontwikkeld dat een mondiaal concurrerend werk- en zakenklimaat schept en ook met culturele locatievoordelen investeerders aantrekt. Het creëren van nieuwe arbeidsplaatsen is tegenwoordig immers gekoppeld aan hoge investeringen. Sociale gerechtigheid is bovendien geboden door ontwikkelingen zoals de industrialisering en de globalisering die een nieuw evenwicht van kansen en gevaren scheppen, waarbij sommige groepen voorspelbaar slechter uit zijn. Hele andere eisen van schadeloosstelling en sociale gerechtigheid

vloeien voort uit het onrecht in het verleden, zoals de grove schendingen van het kolonialisme, de slavernij en het imperialisme. Niet een of nadere vage wereldgemeenschap is deze schadeloosstelling verschuldigd, maar de toen verantwoordelijke koloniale machthebber. Een staat die rijk is aan bodemschatten maar door corruptie verarmt, kan natuurlijk geen aanspraak maken op hulp in naam van de gerechtigheid.

‘Gerechtigheid betekent niet dat iedereen hetzelfde krijgt’

Sociale Gerechtigheid en de gelijkheid van kansen

Het niveau van opleiding en scholing is steeds belangrijker geworden. Gerechtigheid betekent zeker niet dat iedereen hetzelfde krijgt. Aan sommigen worden te lage en aan anderen weer te hoge eisen gesteld, zodat uiteindelijk beide groepen geen recht wordt gedaan. Tot de sociale gerechtigheid in het onderwijs behoort de gelijkheid van kansen waaraan wordt bijgedragen door de leerplicht, verlenging van de leerplichtige leeftijd, een naar talent en belangstelling gedifferentieerd middelbaar en hoger onderwijsstelsel, stipendia en de, in de Europese democratieën doorgaans (nog) gratis of goedkope, middelbare en hogere scholing. Gelijke kansen impliceren geenszins gelijke uitkomsten. Er bestaan enorme verschillen in talent, maar ook in belangstelling en in *marktwaaarde*, inclusief de onderscheidende bereidheid om met een langere en zwaardere opleiding een investering in de eigen toekomst te doen. Ook kan men een bij benadering gelijke uitgangspositie weer verspelen, door eigen toedoen van de scholier of student of van het ouderlijk huis. Neem het voorbeeld van anderstalige immigranten. Onderscheidend is hier niet de juridische allochtone of autochtone status, maar de vreemde taal. Dus waar anderstalige immigranten in dusdanige grote concentraties bij elkaar leven dat ze hun radio- en televisie-uitzendingen, hun media en hun dagelijkse communicatie plegen in een andere taal dan de gangbare taal op school, het werk en het maatschappelijke verkeer, daar worden jonge-

ren aantoonbaar benadeelt, of het gastland dat nu wil of niet. Een ander vraagstuk formuleer ik voorzichtigheidshalve als een vraag: kan een liberale gemeenschap strijden voor gelijke kansen van vrouwen maar ervoor terugdeinzen om voor immigranten dezelfde kwestie aan de orde te stellen?

Sociale gerechtigheid en duurzaamheid

Een hele andere uitdaging ligt weer in de relatie tussen de generaties. Men is het er inmiddels over eens dat het zogenaamde *generatieverdrag* ten aanzien van de natuur slechts dan recht doet als het de natuur als een strikt criterium opvat, en daarmee als gemeenschappelijk erfdeel van de gehele mensheid. Geen enkele generatie mag haar opvolgers een armere natuurlijke omgeving nalaten. Zoals grootmoedige ouders laten ook grootmoedige generaties hun kinderen en kleinkinderen zelf het liefst een rijker erfdeel na. Hier is een driedimensionale, en zeker niet alleen economische, spaarzaamheid geboden: een *conserverende spaarzaamheid* van instituten en bronnen; een *investerende spaarzaamheid* van kapitaal, infrastructuur en innovaties; en zeker niet ten laatste een *preventieve spaarzaamheid*: het voorkomen van oorlogen en van economische, sociale, culturele en milieurampen.

Zoals bekend vindt op talloze plaatsen het tegendeel plaats: sterk stijgende uitgaven voor hedendaagse behoeften. De uitgaven voor het sociale en zorgdomein en voor de aflossing van de nagenoeg onvoorstelbaar hoge staatsschuld zijn enorm gestegen, terwijl voor de investeringen in levenskansen van de jeugd, in het domein van scholen, hogescholen en onderzoek, de middelen steeds krapper zijn geworden. Hoewel wij in kenniseconomieën leven, is ons sociale budget een veelvoud, op sommige plekken zelfs het zesvoudige van de budgetten voor onderzoek, ontwikkeling en onderwijs tezamen. Hier tekent de sociale gerechtigheid opnieuw protest aan: het is overduidelijk onrechtvaardig dat de gemeenschap op kosten van de kinderen en kleinkinderen leeft en haar steeds kleinere groep nazaten als verjaardagscadeau een steeds grotere staatsschuld overhandigt. Het alternatief ligt voor de hand: als het zogenaamd sociale bestel ook sociaal rechtvaardig wil zijn, moet het zich van welvaartsstaat en verzorgingsstaat verbreden tot een sociale investerings-

staat. Afgezien van de al genoemde investeringen vallen ook voorzieningen voor jonge ouders daaronder. Alleen al uit demografische grond, maar nog veel meer omdat de samenleving de (niet louter economische) krachten en vaardigheden van de volgende generaties nodig heeft. Omwille van de gerechtigheid moet een samenleving haar jonge ouders levensomstandigheden bieden zoals flexibele werktijden en veel substantiëlere gezinszorg. Deze voorzieningen mogen geen levensstijlen bevoordelen. Tussen het uithuizige kostwinnerschap en opvoedtaken in het gezin moet volledige keuzevrijheid bestaan. Tenslotte gebiedt de gerechtigheid ook dat jonge mensen bijtijds hun economische, maatschappelijke en vooral ook politieke verantwoordelijkheid leren nemen en niet worden blootgesteld aan een toenemende gerontocratie: de opeenhoping van functies en betrekkingen bij steeds oudere mensen. Aangezien steeds meer mensen langer geestelijk volwaardig blijven, zijn ook een flexibelere renteniers- of pensioenleeftijd en meer opleidings- en beroepskansen voor de ouderen geboden.

Ik sluit af door de balans op te maken en een aanbeveling te doen. De balans: een slechts vermeend sociale gerechtigheid fixeert zich volledig op het heden en zijn maternalistische (her)verdeling. Het alternatief, mijn aanbeveling: een werkelijke, vooral ook naar de toekomst ontvankelijke en tot democratische wisselwerking genegen sociale gerechtigheid zorgt voor de randvoorwaarden voor werkelijke vrijheid. In tegenstelling tot de maternalistische verzorgingsstaat bevordert zij waar zij maar kan de eigen verantwoordelijkheid van de burger en versterkt daarmee zijn achting voor zichzelf.

Prof. dr. Ofried Höffe geeft leiding aan het onderzoeksinstituut Politieke Filosofie van de Universiteit van Tübingen. Onlangs verschenen ‘Wirtschaftsbürger, Staatsbürger, Weltbürger. Politische Ethik im Zeitalter der Globalisierung’ (2004) en ‘Lebenskunst und Moral oder Macht Tugend glücklich?’ (2007) bij uitgeverij C. H. Beck, München.

Arthur Olof, vertaler van dit stuk, is redacteur van *idee*.

Patricia de Nijs

ABCD-methode en de eigen kracht van wijkbewoners

Ik had nooit gedacht dat de ABCD-methode (Asset Based Community Development) in Hoograven zou werken. Een methode uit Amerika naar een Utrechtse wijk halen betekent niet automatisch succes. De bewoners van een wijk krijgen in deze methode zelf de regie over de uitvoering van een wijkactiviteit en een budget. De kracht van de methode is dat de wijkbewoners zelf hun medewijkbewoners inspireren, en de ideeën die hieruit voortkomen zijn vaak beter dan die van professionals. Meerdere activiteiten en groepen zijn na de sluiting van het Hoograven aan Zet Centrum, eind 2004, nu nog steeds actief.

Door te vertrouwen op de kracht en ideeën van wijkbewoners ontstaat er een solide draagvlak. Voorwaarden zijn wel dat er een eigen bewonersruimte is en een betaalde onafhankelijke community organizer, liefst een enthousiaste bekwame wijkbewoner die betrokken is bij en kennis heeft van de wijk. Deze community organizer zoekt eerst interviewers in de wijk. De interviewers stellen vragen aan wijkbewoners met als doel de vaardigheden van hen in kaart te brengen. Immers, elk persoon heeft kwaliteiten en positieve energie. Vervolgens wordt gekeken of de geïnterviewde deze sterke kanten in wil zetten voor de wijk. De initiatiefnemers worden begeleid bij het verzinnen, organiseren en uitvoeren van activiteiten, zodat de bewoners zich kunnen concentreren op die dingen waar ze goed in zijn.

Het zou fantastisch zijn als dat de overheid deze krachten, vindingrijkheid en creativiteit zou ondersteunen, zoals met het *Buurt aan Zet project* van toenmalig minister Van Boxtel (D66). Om in de woorden van professor McKnight, grondlegger van de ABCD-methode, te spreken: ‘een cadeau is pas écht een cadeau, nadat het gegeven is’.

Patricia de Nijs

werkzaam bij het Hoograven aan Zet Centrum

Lid D66

Het ideologische debat tussen *nature* en *nurture* heeft in de wetenschap inmiddels afgedaan en is in de politiek ongemerkt van kleur verschoten. Daarvoor in de plaats gekomen is het beeld van de individuele burger die niets liever wil dan autonomie. D66 ziet mensen graag als autonome individuen die hun eigen leven bewust vormgeven. Modern hersenonderzoek ondergraaft dat beeld echter. Het zou wel eens een behoorlijke prestatie kunnen zijn om jezelf überhaupt als *individu* te beschouwen. En hulp uit de omgeving is daarbij onontbeerlijk. Wetenschappelijke vraagtekens bij een politieke ideologie.

door Marjan Slob

Het poreuze zelf

Vertrouw op de eigen kracht van mensen, staat er in de richtingwijzer van D66. Dat klinkt goed. *Vertrouwen* vind ik een heel prettig woord. Ik denk dat het heel belangrijk is om in te zien dat we elkaar gewoonlijk met reden kunnen vertrouwen, ook in het publieke domein. En *eigen kracht* klinkt ook goed. Ik bewonder mensen die hun eigen leven ferm ter hand nemen, en net als veel tijdgenoten heb ik mijn buik vol van zielige verhalen waarin de eigen verantwoordelijkheid van het slachtoffer verdrinkt. Maar als de slogan uit de richtingwijzer veronderstelt dat wij allen autonome individuen zijn die bewust hun eigen leven sturen - en zo kun je die slogan gemakkelijk lezen - dan ben ik wat minder enthousiast. Onze individuele speelruimte is namelijk minder groot dan dit suggereert. Recent onderzoek uit de onverdacht harde hoek van de neurowetenschappen laat zien dat onze hersenen letterlijk gevormd worden door de omgeving. Combineer dit met het feit dat de herse-

nen inmiddels algemeen gezien worden als de bron van ons gedrag en de conclusie lijkt duidelijk: wie autonome burgers wil, moet werken aan dat wat de hersenen vormt. De leefomgeving dus. Waarmee we met een mooie U-bocht weer zijn aanbeld bij de softe stelregel van de jaren zeventig.

Aangeboren of aangeleerd

Hele generaties sociale wetenschappers zijn in de jaren zeventig en tachtig grootgebracht met de lekker bekkende tegenstelling *nature-nurture*, waarbij *nature* grofweg stond voor eigenschappen en talenten waarmee je geboren wordt, en *nurture* voor de zorg en vorming die je van de omgeving ontvangt. De strijd ging om het relatieve belang van die twee componenten. Aanhangers van *nature* legden de nadruk op onveranderlijke, aangeboren verschillen tussen mensen en waren dus rechts, want die verschillen zouden onontkoombaar zijn

en daarmee maatschappelijke ongelijkheid rechtvaardigen. Aanhangers van *nurture* ijverden voor de doorslaggevende invloed van de omgeving op een persoon en waren dus links, want een egalitaire maatschappij zou alle mensen gelijkwaardig maken. Die scherpe ideologische tegenstelling moest in de praktijk door beide kampen genuanceerd worden (zelfs de grootste conservatief onderkent het belang van onderwijs, en zelfs de grootste maakbaarheidsdenker moet toegeven dat er zoiets bestaat als aangeboren intelligentieverschil), maar dat maakte de debatten er niet minder verhit op. Ergens jaren negentig begon er wat te schuiven in die tegenstelling tussen *nature* en *nurture*, tussen aangeboren en maakbare eigenschappen. Grappig genoeg lijken de polen nu omgedraaid, want juist rechtse politici leggen veel nadruk op de maakbaarheid van elk individueel leven - door die individu-en zelf wel te verstaan. Linkse denkers onderstrepen van de weeromstuit dat de verliezers in de maatschappij vaak niet in staat zijn om de eisen van de tijd bij te benen, en benadrukken nu dus juist de onveranderlijkheid van deze mensen. Enfin, het is kennelijk maar hoe je het draaien wilt.

Onrijpe hersenen

En dat is gelijk het probleem van die hele tegenstelling tussen *nature* en *nurture*: die is eerder handig voor ideologen dan voor wetenschappers. Zowel moderne psychologen - toch grootgebracht binnen de faculteit sociale wetenschappen - als moderne hersenwetenschappers van natuurwetenschappelijke snit, kunnen er in ieder geval weinig mee. Als je de hersenen bestudeert, dan verliest het hele onderscheid tussen aangeboren en aangeleerd snel aan betekenis. Je komt namelijk niet met bepaalde hersenen ter wereld waarmee je vervolgens je omgeving te lijf gaat. Baby's met onrijpe longetjes moeten in de couveuse, maar baby's met onrijpe hersenen zijn volstrekt normaal. Het duurt weken voordat de hersenen van een baby visuele informatie enigszins gaan verwerken, maanden voordat de motorische aansturing ergens op begint te lijken, jaren voordat het taalgebruik goed op gang komt, en pas de hersenen van tieners zijn in staat om enigszins complexe sociale situaties goed in te schatten. Bovendien is ons brein niet te vergelijken met een spons die zich nog moet vol-

zuigen met informatie, of een vat dat zich vult met ervaringen. Onder invloed van informatie en ervaringen veranderen de hersenen letterlijk van vorm. Nieuwe kennis of nieuwe verworvenheden gaan samen met een ander uiterlijk; dat is op hersenscans te zien. En hersenen blijven hun hele leven veranderen. Niet in het gigantische tempo van de eerste jaren, maar nu de ervaring van neurowetenschappers met het lezen van hersenscans groeit, blijken ook subtielere veranderingen zichtbaar. Een verandering van mentale instelling is letterlijk te zien in een verandering van de hersenen. Zo zien de hersenen van een volwassene die een succesvolle psychotherapie achter de rug heeft er simpelweg anders uit dan voordien.

Kwaliteit van de omgeving

Dit alles noopt hersenwetenschappers ertoe anders na te denken over de hersenen dan op de klassieke manier van een *orgaan* met zijn functies. In de woorden van de Duitse filosoof Detlef Linke: hersenwetenschappers moeten in ogenschouw nemen dat er 'niets in de natuurlijke wereld is dat zoveel vorm heeft als het brein. In zekere zin is het brein veel meer vorm dan materie'. Als de hersenen al te beschouwen zijn als een orgaan, dan kennelijk als een orgaan wiens functies het orgaan zelf vormgeven. Een mooie breinbreker voor neurowetenschappers en filosofen. Hier wil maar gezegd zijn dat de tegenstelling tussen *nature* en *nurture*, tussen *aangeboren* en *aangeleerd*, weinig te bieden heeft aan onderzoekers van de hersenen. Waar het op aankomt is dat menselijke hersenen zich simpelweg niet goed ontwikkelen als de omgeving niet rijk genoeg is. Dit blijkt ook uit empirisch onderzoek. Ratten die vanaf hun geboorte blootgesteld worden aan een stimulerende omgeving vormen veel meer verbindingen tussen hun hersencellen dan genetisch identieke dieren die in eenzame opsluiting zijn opgegroeid, zo bleek uit tellingen van die verbindingen na hun dood. Dit experiment is bij baby's natuurlijk niet uit te voeren, maar het is alleen maar waarschijnlijk dat dit principe bij onze soort des te meer opgaat, gezien onze veelheid aan hogere hersenfuncties en de lange rijpingsduur van onze hersenen. 'Onze hersenen ontwikkelen zich gewoon niet zonder een omgeving', stelt de Groningse bio-psychiater Johan den Boer dan ook. Prille hersenen moeten

gevoed worden met externe informatie om hun vorm te krijgen. En de kwaliteit van die omgeving maakt veel uit voor het aantal en de aard van de verbindingen die tussen de hersencellen worden gelegd.

Spiegelneuronen

Veel van het huidige onderzoek in de neurowetenschappen breidt zich inmiddels uit van het onderzoeken van puur cognitieve processen (de interne verwerking van informatie tot kennis) naar de sociale netwerken die de hersenen nodig hebben om grip te krijgen op zichzelf en de wereld. De mate waarin wij onszelf begrijpen via anderen blijkt groot. Zo is het bestaan ontdekt van wat men *spiegelneuronen* heeft gedoopt. Als we naar iemand kijken die een bepaalde handeling verricht, dan zijn onze neuronendeels in dezelfde hersengebieden actief als wanneer wij ons voorstellen dat wij dat zelf zouden doen. Niet in het hersengebied waar de impuls voor beweging zetelt natuurlijk (dan zouden we immers bewegen), maar wel (bij gebrek aan een beter woord) in het gebied dat de handeling voorbereidt. Ofwel: als we vanaf de bank de honderd meter sprint op de Olympische Spelen volgen, dan lichten op een hersenscan dezelfde hersencellen op als wanneer we ons voorstellen dat we zelf zouden rennen.

Het je voorstellen van een handeling heeft overigens effect: de voorstelling slijt als het ware een paadje uit in de hersenen, wat daardoor makkelijker begaanbaar wordt als je de handeling daadwerkelijk uitvoert. Dit is waarom topsporters die op zich in conditie zijn soms meer baat hebben bij het visualiseren van de komende wedstrijd dan met het afmatten van hun spieren door daadwerkelijk te oefenen. Door te visualiseren trainen ze als het ware hun hersenen. En de werking van spie-

gelneuronen blijft niet beperkt tot het *spiegelen* van motorische activiteit. Zo blijken we de emotie van een ander mens te begrijpen door die emotie in onszelf te simuleren. Het verdriet van een ander begrijpen we dus door zelf een klein beetje verdrietig te worden; een natuurwetenschappelijke invulling van het begrip empathie.

Sommige hersenwetenschappers gaan zelfs zo ver om te stellen dat we in eerste instantie helemaal geen verschil zien tussen onszelf en de ander. Neurowetenschapper Jean Decety uit Seattle postuleert een speciale functie in de hersenen die voor ons uitmaakt of de handelingen en emoties die we ervaren nu eigenlijk wél of niet van onszelf zijn. Je voelt allereerst verdriet, en daarop volgt een oordeel: ben ik zelf verdrietig, lees ik iets verdrietigs, of bent u misschien verdrietig? Een verstoring in dat beoordelingsvermogen hangt mogelijk samen met hallucinaties en aandoeningen zoals schizofrenie, zegt Decety.

Poreuze grenzen

Genoemde prille onderzoeksresultaten rond spiegelneuronen zijn nog niet vaak herhaald en dus geen onbetwistbare feiten. Laat staan dat precies duidelijk is welke conclusies wij daaraan moeten verbinden. Maar ze wijzen in mijn ogen een duidelijke kant op: de grenzen van ons *zelf* zijn zeer poreus. We ontwikkelen pas een gevoel voor identiteit na eerst heel veel ervaringen te hebben opgedaan en heel veel zorg van anderen te hebben ontvangen. En dan nog zou het wel eens zo kunnen zijn dat het steeds weer een prestatie is om je te realiseren dat jij iets doet, of dat jou iets overkomt - en niet een ander mens.

Het ideologische schema van *nature* dan wel *nurture* heeft zoals gezegd inmiddels afgedaan in de wetenschap. Hersenen blijven zich hun hele leven vormen, en of dat onder invloed van aanleg of omgeving is, wordt dan een al te academische vraag. In de politiek is het schema, voor zover nog relevant, inmiddels ongemerkt van kleur verschooten. Maar daar is een andere ideologie voor in de plaats gekomen: dat van de individuele burger die niets liever wil dan in autonomie zijn of haar leven leiden.

Zo'n ideaal komt mensen met een neoliberale economische agenda natuurlijk goed uit. Dit klassieke westerse ideaal heeft ook aantrekkelijke kan-

‘Baby’s met onrijpe longetjes moeten in de couveuse, maar baby’s met onrijpe hersenen zijn volstrekt normaal’

Foto: Herman Wouters

ten; ik althans vind zelfredzaamheid en individuele verantwoordelijkheid mooie deugden. De vraag is alleen hoe reëel het is om je beleid op dit mensbeeld te bouwen. Zoals moeders al sinds mensenheugenis weten, komen we niet bepaald zelfredzaam en individualistisch ter wereld. Nu blijkt ook uit hersenonderzoek dat onze overtuigingen, onze persoonlijkheid en ons zelfbeeld niet in splendid isolation tot stand komen - integendeel. We worden pas werkelijk mens in wisselwerking met andere mensen en onze omgeving, en we moeten uitdrukkelijk leren om het verschil tussen onszelf en die andere mensen te zien. Zo doemt een beeld op van een mens die kán uitgroeien tot een min of meer autonoom subject dat individuele keuzes maakt en zijn of haar leven stuurt. Maar autonomie is een prestatie waar sommige mensen (soms) toe in staat zijn. Als hun omgeving niet rijk genoeg is, gebeurt dat eenvoudigweg niet. Politici die verlangen naar autonome burgers doen er dus goed aan om te zorgen voor een klimaat waarin onze hersenen kunnen gedijen. Alleen maar oproepen tot zelfredzaamheid helpt in ieder geval niet. Autonomie diep je namelijk niet eventjes uit jezelf op als je je maar genoeg

inspant. Het is geen vonkje waarmee we allemaal geboren worden omdat het tot onze menselijke natuur behoort, of iets dergelijks. Om autonomie te bereiken, heb je een welwillende omgeving nodig. Het lijkt me een mooie paradox: autonomie zien als sociale prestatie.

Ondertussen zie ik wel iets waar we op kunnen vertrouwen: de grote kracht, de gretigheid, waarmee hersenen zich een beeld willen vormen van de omgeving, en van hun positie in die omgeving. In het geval van goed gerijpte hersenen mondt dit uit in het zien van ruimte, schoonheid en kansen, en ook van lijden en mededogen. Die innerlijke drang om de omgeving onder ogen te zien is een vitale kracht die we wat mij betreft kunnen vieren.

Marjan Slob is filosoof. Zij schrijft over filosofie, technologie en beeldcultuur en geeft trainingen in het formuleren van ideeën. Haar meest recente boek is *Foute fantasieën: kleine filosofie van de ontvankelijkheid*. De hier afgedrukte tekst is een bewerking van een artikel dat ze eerder voor de Volkskrant schreef. Zie voor meer informatie: www.marjanslob.nl

‘Ik geloof in hoge mate in het adagium niets is onmogelijk in het leven, als je maar echt wilt’

Melek Usta, eigenaar van *Colourful People* is ondernemer en won in 2006 de prijs ‘Zwarte zakenvrouw van het jaar’. *Idee* sprak haar naar aanleiding van de richtingwijzer Vertrouw op de eigen kracht van mensen.

door Frank van Mil

Het hoeft niet altijd leuk te zijn!

U heeft Colourful People opgericht omdat u zag dat veel hoogopgeleid, vrouwelijk en allochtoon talent door organisaties onvoldoende benut werd. Kunt u hier meer over vertellen?

Ik zag kans om een maatschappelijk probleem aan te pakken en daar ook nog een boterham mee te verdienen. Wanneer je kijkt naar de arbeidsmarkt dan zie je dat vraag en aanbod elkaar nog steeds niet even goed weten te vinden. Zo blijkt uit CBS-cijfers dat de werkloosheid van hoogopgeleide allochtonen nog steeds twee keer zo hoog is dan bij autochtonen. Wanneer we kijken naar de participatie van vrouwen op sleutelposities in organisaties dan is het daarmee ook dramatisch gesteld. Gemiddeld is aan de top zo'n 10 procent vrouw. Met mijn bedrijf Colourful People spelen wij in op dit vraagstuk. Wij brengen bedrijven in contact met getalenteerde vrouwen en allochtonen. En verder helpen wij bedrijven bij hun wens vorm te geven aan meer diversiteit in hun organisatie. Wij trainen managers en HR-adviseurs in werving, selectie en ook behoud van deze mensen. Met ons specialisme en brede dienstverlening in werving, selectie en advies zijn wij inmiddels marktleider geworden in Nederland.

Hoe kunnen mensen volgens u hun eigen talent beter benutten?

Door droom en realiteit te combineren. Het begint met vast te stellen wat goed bij je past, wat je echt heel graag wilt doen in het leven en over welke talenten je beschikt. En dan ga je over tot actie. Ik geloof in hoge mate in het adagium *niets is onmogelijk in het leven, als je maar echt wilt*. We leven in een land waar iedereen toegang heeft tot onderwijs en waar in principe alle resources aanwezig zijn om wat van je leven te maken. Het komt alleen niet vanzelf op je af. Je zult zelf ook de kansen die er zijn moeten verzilveren. En ja, voor de één is het makkelijker dan voor de ander. Soms is het nodig om hulp te krijgen bij de realisatie van je droom.

‘Je stinkende best doen is niet altijd even leuk, maar toch noodzakelijk om wat van je leven te maken’

Het is belangrijk dat je die hulp ook aan iemand durft te vragen. Dat kan een docent zijn, dat kan de buurvrouw zijn maar dat kan ook je baas zijn.

Uw werk is sterk gebaseerd op een vertrouwen in eigen initiatief. Kunt u voorbeelden uit de praktijk geven waar dit vertrouwen gesterkt wordt, en voorbeelden waar het vertrouwen in eigen initiatief soms gerelativeerd wordt?

Van de hoogopgeleide allochtonen in Nederland (en dat worden er gelukkig jaarlijks steeds meer) blijkt dat 80 procent ouders heeft die laag- of niet-opgeleid zijn. Dat zijn vaak ouders die tot de sociale onderklasse in Nederland behoren en zelf nauwelijks deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Dat betekent dat niets je komt aanwaaien als je kind bent in zo'n gezin. Deze kinderen hebben zonder de goudgerande opvoeding en begeleiding toch de motivatie gevonden om het ver te schoppen. Zij zijn de prachtige voorbeelden die laten zien dat het loont om de regie van je leven in eigen hand te nemen. Ik ken de succesverhalen van heel dichtbij. Naast Colourful People ben ik ook directeur van Stichting Tannet (Turks Academisch Netwerk). En als ik kijk naar onze netwerk-

leden dan zijn dat mannen en vrouwen die vaak allemaal een lange weg hebben afgelegd. Het zijn er velen die eerst LBO, MBO, HBO en dan de universiteit hebben gedaan en uiteindelijk toch hun droom hebben waargemaakt. Dokters, advocaten, politici en ondernemers zijn ze onder andere geworden. Fantastisch toch!

Als het gaat om relativering van het belang van eigen initiatief dan heeft dat toch te maken met het moraal in Nederland. Het is taboe in dit land om te zeggen dat mensen moeten proberen ergens in uit te blinken. Ik heb het laatst nog meegemaakt met mijn zoon die op de middelbare school zit. Hij is intelligent, maar (waarschijnlijk passend bij zijn leeftijd) ook lui. Toen ik zijn mentor verzocht hem wat steviger aan te pakken, om hem niet terug te zien glijden van tweetalig vwo naar de Havo, leverde mij de opmerking op: 'Mevrouw, volgens mij wilt u dat vooral, maar is dat ook wat uw zoon wil? Hij moet het ook leuk vinden, toch?' Kwaad word ik dan om zo'n opmerking. Alsof een kind van dertien jaar al alle wijsheid in pacht heeft. Waarom zouden kinderen het vooral *leuk* moeten hebben op school! Die mentaliteit brengen we over op onze kinderen. Het moet vooral leuk zijn in het leven. Je stinkende best doen is niet altijd even leuk, maar toch noodzakelijk om wat van je leven te maken.

Wat voor rol ziet u weggelegd voor de overheid?

De overheid moet zorgen voor goede randvoorwaarden. Toegang tot goed onderwijs is hierbij belangrijk. Zet alleen nog maar gemotiveerde leerkrachten voor de klas die hun rol met verve invulling weten te geven en oog hebben voor talent bij leerlingen. Vermoei scholen verder niet met oeverloze, onzintaken. Laat het onderwijs weer tot zijn core business - *lesgeven* - toekomen. Niks nieuws wat ik zeg natuurlijk, maar helaas zie ik de veranderingen nog onvoldoende om mij heen. Wellicht zouden we de miljoenen die we in het sociale zekerheidsstelsel pompen, kunnen halveren en het geld in plaats daarvan steken in onderwijs. Naar alle waarschijnlijkheid heb je zo ook de helft minder uitvallers uit het onderwijs en zul je zien

‘Zet alleen nog maar gemotiveerde leerkrachten voor de klas die hun rol met verve invulling weten te geven en oog hebben voor talent bij leerlingen. Vermoei scholen verder niet met oeverloze, onzintaken’

dat er ook minder mensen aanspraak hoeven te maken op het sociale vangnet. Een andere randvoorwaarde is wat mij betreft de kinderopvang. Er moet meer en kwalitatief hoogwaardige kinderopvang komen. De overheid investeert onvoldoende in voor- en naschoolse opvang. Er moet meer opvang komen waar kinderen ook hun sport- of muziekles kunnen krijgen. Dat noemen ze de brede school. Ouders die werken hoeven dan in hun spaarzame vrije tijd niet ook nog te rennen van hot naar her. We kunnen met dit soort faciliteiten de vrouwenparticipatie op de arbeidsmarkt een enorme duw in de juiste richting geven.

Hoe kijkt u aan tegen het spanningsveld tussen stimuleren van eigen initiatief enerzijds en een sociaal vangnet anderzijds?

Natuurlijk hebben we in Nederland een prachtig systeem opgebouwd. Mensen die het nodig hebben wordt een fatsoenlijk bestaansminimum geboden en ze zijn hierdoor niet overgeleverd aan de straat. Maar we zijn erin doorgesloten. Als ik zie hoeveel jonge mensen (en met jong bedoel ik iedereen onder de 40 jaar) met een uitkering thuiszitten dan kun je niet anders concluderen dat we doorgesloten zijn in onze verzorgingsgedachte. Mensen voelen geen prikkel meer om te werken doordat het verschil tussen het hebben van een uitkering of een baan nihil is. Helemaal als je die uitkering nog stevig kunt opkrikken door er een zwart baantje bij te nemen. Mensen zijn calculerende wezens. Ik pleit dan ook voor een rigoureuze hervorming van het sociale zekerheidsstelsel. Die zou een stuk soberder moeten worden om de prikkel er weer in te krijgen.

Komt u in uw werk regels tegen die volgens u het vermogen van mensen om op eigen kracht verder te komen in de weg zitten?

Dat heeft toch wel te maken met de paradox van onze verzorgingsstaat. Die kan namelijk alleen bestaan bij de gratie van voldoende werkenden. Tegelijkertijd daagt diezelfde verzorgingsstaat

niet altijd uit óm te gaan werken. Ik zie teveel mensen die ongelukkig zijn met hun status quo maar daar toch geen verandering inbrengen omdat ze dan bang zijn hun rechten te verspelen. Verder zou ik graag zien dat mensen die willen en durven te ondernemen, niet gehinderd worden door een woud aan regels. Versimpelen die boel zou ik zeggen. Biedt mensen in de eerste drie jaar van hun onderneming fiscaalvriendelijke maatregelen aan!

Kunt u maatregelen bedenken die het vermogen van mensen om op eigen kracht verder te komen kunnen bevorderen?

Dat zijn vooral maatregelen die mensen helpen een goede startkwalificatie te verkrijgen voor op de arbeidsmarkt. Ik zou het helemaal niet erg vinden als wij in Nederland veel meer belastinggeld doorsluizen naar het onderwijs en ook naar de kinderopvang.

Hoe is uw eigen ervaring?

Ik kom uit een eerste generatie gastarbeidersgezin. Mijn vader heeft alleen lagere school gedaan en mijn moeder leerde pas lezen en schrijven toen zij vijftig jaar was. Hoewel onze ouders ons wel stimuleerden om te gaan leren, hebben wij toch vooral zelf onze weg moeten vinden in Nederland. Ik heb op jonge leeftijd al ervaren wat het is om op eigen benen te staan doordat de rollen in feite omgedraaid waren bij ons thuis. De kinderen waren de spreekbuis van de ouders bij dokters, de belastingdienst, de woningcorporatie, scholen, enzovoort. Naar ouderspreekavonden gingen wij zelf met een oudere broer of zus. Zo ging dat. Niet echt bijzonder want dat gebeurde bij vele gastarbeidersgezinnen. Toch heeft mij dit allemaal geen windeieren gelegd. Het heeft mij gevormd en gemaakt tot wie ik vandaag de dag ben. Een hardwerkende moeder en ondernemer die van een dubbeltje een kwartje wilde worden en daar nog aardig in is geslaagd ook.

Frank van Mil is redacteur van *idee* en senior medewerker Kenniscentrum D66.

Zuipketen, breezerseks en paddo-doden. Het kabinet laat het er niet bij zitten en wil harder ingrijpen; liberalen zien juist geen rol voor de overheid. Het *laisser faire*-liberalisme is echter net zo min van deze tijd als een moralistische staat. Eigen kracht komt niet vanzelf, zeker niet bij jongeren.

door **Ton Monasso** en **Jan Wouter Langenberg**

Eigen kracht komt niet vanzelf

Maak jongeren weerbaarder tegen gevaarlijke verleidingen

Alcoholmisbruik onder jongeren vraagt om een draconische aanpak, prepuberale breezersletjes onder invloed van een verhardende videocultuur dienen tegen hun gebrek aan eigenwaarde te worden verdedigd met het uitbannen van ranzigheid op televisie. Een verbod op paddo's moet ervoor zorgen dat, naast de Nederlandse jeugd, ook de ongewisse toerist geen stap verkeerd kan zetten. Liberalen moeten vanuit de oppositie toekijken hoe de huidige regering en de coalitiefracties op elk incident reageren door de duimschroeven verder aan te draaien. Daarmee doet het kabinet een verwoede poging een daadkrachtig imago te verwerven. Het liberale kamp schiet al snel in de verdediging door te tamboereren dat existentiële vrijheden op de tocht staan. We moeten vertrouwen op de eigen kracht van mensen en dus ook jongeren. Maar is deze houding niet net zo simplistisch als degene die bestreden wordt?

Gebrek aan nuance

De lijn van de stevige aanpak karakteriseert zich door een geloof in de maakbaarheid van menselijk gedrag, te bereiken door een repressief stelsel van regels en geboden. Dit wordt gerealiseerd door een bureaucratisch apparaat met regenten achter de knoppen om uw *goede* gedrag te bevorderen en u van uw *zondige* daden te weerhouden. De overheid treedt op als hoeder van de gemeenschappelijke moraal, opgejaagd door sensatiebeluste media. Op ieder voorstel tot sturing volgt vanuit de liberale hoek iets wat veel weg heeft van de klassieke Pavlov-respons. Een geconditioneerde roep suggereert dat de persoonlijke vrijheden teveel worden ingeperkt. Een moralistische staat zou de keuzevrijheid, de essentie van het liberalisme, met elk voorstel verder afbreken. De consequenties van deze ingreep in de individuele vrijheid zijn onaanvaardbaar want ze zullen leiden tot

het neerslaan van alles wat we lief hebben op een avondje uit, aldus de individualisten. De werkelijkheid ligt vaak genuanceerder dan dit welles nietes. Natuurlijk is het goed om te vertrouwen op de eigen kracht van mensen. Blind vertrouwen is echter niet op zijn plaats wanneer de keuze plaatsvindt in een context die kiezen met verstand onmogelijk maakt. Een dergelijke situatie vraagt om een staat die ingrijpt om jongeren voor te bereiden en doordachte keuzes mogelijk maakt. Een bijstelling van de soms simplistische liberale denkwijze is nodig om twee redenen.

1 *De wereld is minder onschuldig geworden.* De liberalen nemen impliciet aan dat de wereld waarin jongeren zich bevinden gekenmerkt wordt door dezelfde onschuld als toen befaamde wandelingen langs de Amsterdamse grachten werden gemaakt. Maar jongeren bewegen zich nu eerder in een omgeving die hen constant confronteert met een veelheid aan prikkels en verleidingen om dingen te doen waar ze na afloop spijt van kunnen hebben. Die stroom aan prikkels is onontkoombaar. Verleidingen zullen hen vroeger of later allemaal op hun pad treffen, los van hoe de *maatschappij* daarover denkt. Een joint van zorgvuldig gekweekt Nederwiet is vandaag veel sterker dan in 1966 en de beelden waar jongeren naar kijken en teksten waar zij naar luisteren weerspiegelen eerder de harde gettocultuur van Amerika dan de kuise moraliteit van de oude zuilen.

Aan de andere kant van het debat worden echter ook illusies in stand gehouden. De repressieve aanpak gaat uit van de mogelijkheid ook daadwerkelijk al de genoemde bevelen kracht bij te zetten door toe te zien op een strikte naleving. Als dat ooit al mogelijk geweest is, is dat in de 21ste eeuw zeker niet meer het geval. Het ligt in de menselijke aard om te experimenteren en daarbij hangt aan alles met het bordje *verboden* een exotische bij-smaak van spanning en gevaar. Daarnaast is repressie heel kwetsbaar omdat er telkens nieuwe prikkels bijkomen, de bestaande van karakter veranderen en de jongerencultuur sterk modegevoelig is. De strakke sociale controle of oneindige planningsmachine en gerechtelijke middelen die nodig zouden zijn om iedere jonge burger onder de loep houden hebben we niet, en moeten we ook

niet willen. Omdat een consequente handhaving onmogelijk is, zal de geloofwaardigheid van het beleid onder druk komen te staan.

2 *Jongeren zijn geen volwassenen, en weten niet altijd wat het beste voor hen is.* Niet ieder voorstel tot morele sturing is een grove aantasting van de persoonlijke vrijheden. Jeugdigen beschermen tegen de gevolgen van Korsakov of seksueel overdraagbare aandoeningen kan voor iedereen winst opleveren. Keuzevrijheid kan niet bestaan zonder inzicht in de mogelijke alternatieven en enig bewustzijn van de gevolgen van je keuzes. Ook een dosis zelfreflectie, waarin je je bewust bent van de mogelijkheid om daadwerkelijk te kiezen en je eigen pad soms voorrang te geven boven de druk die van anderen uitgaat, is een essentieel onderdeel van het liberale vrijheidsbegrip. De maatschappij heeft goede redenen om af en toe in te grijpen om mensen tegen zichzelf te beschermen. We beperken met de leerplicht immers ook de vrijheid van jongeren om zich aan een opleiding te onttrekken. Enige zorg over het welzijn van jongeren is wel degelijk op zijn plaats. Daarbij moeten we erkennen dat de keuzes moeilijk kunnen zijn en dat daarbij een helpende hand nodig kan zijn om jongeren te pantseren tegen de stortvloed aan verleidingen die zich voordoet in de moderne maatschappij.

Wanneer liberalen de fundamentele keuzevrijheid met hand en tand verdedigen, kun je je afvragen of ze niet de fout begaan om in hun gedachtegang iedere jongere gelijk te stellen aan een volwassen en geëmancipeerde burger. We geloven in de eigen kracht van mensen omdat we aannemen dat volwassen mensen, met een redelijk beeld van keuzes en hun gevolgen, zelf het beste weten wat goed voor hen is. Een dertienjarige die door haar omgeving onder druk wordt gezet om een palet aan seksuele activiteiten te spiegelen aan diverse kleuren drank voldoet allesbehalve aan die voorwaarde en mag daarom bescherming verwachten. Als diegene op latere leeftijd alsnog hetzelfde repertoire van handelingen wil uitvoeren, staat niemand haar in de weg. Deze genuanceerde gedachtelijn wordt door liberalen wél weer consequent ingezet als het gaat om religie. Jongeren zouden bij volwassenheid een vrije keus moeten hebben om zich

Foto: Herman Wouters

‘Keuzevrijheid kan niet bestaan zonder inzicht in de mogelijke alternatieven en enig bewustzijn van de gevolgen van je keuzes’

aan een godsdienstige stroming te verbinden, maar zouden niet zozeer gevormd mogen zijn door hun ouders en omgeving dat ze die keuze niet meer in vrijheid kunnen maken. Datzelfde zou moeten gelden voor het omgaan met verleidingen. Keuzes gemaakt op jonge leeftijd kunnen mensen immers voor hun leven tekenen en soms onherstelbare schade aanrichten.

Weerbaarheid

De genuanceerde vrijdenker vaart een koers tussen het wantrouwen van de repressie en het *laissez faire* van het ongebonden experimenteren door te wijzen op het belang van weerbaarheid. Jongeren moeten vandaag de dag sneller volwassen zijn om goed met de maatschappij om te kunnen gaan. Dat vraagt om meer dan de kop in het zand steken. We moeten meer bewustzijn scheppen door middel van onderwijs en voorlichting. Denk aan het

voorbeeld van breezerseks. Wie is erbij gebaat als deze jonge burgers relativiserende nonchalance wordt voorgeschoteld? Met meer kennis van de consequenties garanderen we niet dat jongeren altijd een keuze zullen maken waar ze zelf later geen spijt van krijgen - uiteindelijk kan niemand anders voor hen beslissen. Maar een open houding, waarin keuzes en verwachtingen bespreekbaar zijn en op een eerlijke manier behandeld worden, maakt het meeste kans om door jongeren geaccepteerd en overgenomen te worden. Daarbij is het best mogelijk om tegelijkertijd drempels op te werpen voor alcohol- en drugsgebruik of voorwaarden daaraan te stellen. Natuurlijk is het verstandig om bij tijd en wijle de omstandigheden waaronder jongeren paddo's in smartshops of alcohol in supermarkten kunnen verkrijgen te evalueren en zo nodig aan te passen. Als er verschillen bestaan tussen dagjestoeristen en mensen die hier

opgegroeid zijn en hebben geleerd om te gaan met het aanbod aan verleidingen, is het ook logisch om de eersten minder privileges te geven. Daarbij moet dan bij de onderbouwing van de maatregel wel naar de effectiviteit worden gekeken in plaats van reactionair beleid te maken naar aanleiding van incidenten of hypes.

Bezinning

Liberalen mogen de problemen van een maatschappij met steeds minder traditionele controlemechanismen best erkennen als die zich voordoen. Er bestaan daarbij stevige ideologische verschillen tussen het kabinet en de oppositie, dus een gelijkgaande analyse van de problemen wil nog niet zeggen dat er een consensus voor een pragmatische aanpak volgt. In ons bestuursjaar bij de Jonge Democraten hebben wij een poging gewaagd om de weerbaarheid van jongeren op de

kaart te zetten, wat soms leidde tot heftige discussies. Ook in eigen kring zijn die echter broodnodig, om te voorkomen dat complexe problemen met mantra's te lijf worden gegaan. Het laat-maar-waaienliberalisme dat soms wordt gebezigt in de liberale arena is net zo min van deze tijd als een simplistisch zero-tolerancebeleid.

Ton Monasso en Jan Wouter Langenberg

zijn respectievelijk oud-voorzitter en secretaris politiek van de Jonge Democraten. Monasso publiceerde eerder over moraal en seksualiteit onder jongeren in onder meer het boek *De Liefdesrevolutie* van Jan de Boer. Langenberg pleitte in het Parool voor een pragmatisch beleid van effectieve voorlichting en kwaliteitscontrole als reactie op een algeheel verbod op hallucinerende paddenstoelen.

Een schooldirecteur die zijn leerlingen zo vertrouwt dat hij een bedrijf met ze durft te beginnen. Hotel Het Klooster in Amersfoort is niet zomaar een stageplek; alles wat jongeren hier doen is voor betalende klanten. Serieus werk door jongeren die serieus worden genomen.

door **Annelou van Egmond** met dank aan **Alex Dijk**

Minder uitval door betere aansluiting

Een gesprek met schooldirecteur Gert-Jan Lantinga

Wie een afspraak heeft op het ROC ASA, een school voor middelbaar beroepsonderwijs met vestigingen in Amersfoort, Utrecht en Amsterdam, wordt professioneel opgevangen door jongens en meisjes in een beveiligingsuniform. Zij volgen een opleiding aan de Security Academy. Na overlegging van een legitimatiebewijs en registratie in een logboek betreed je een gebouw dat toch nog wel aan een school doet denken maar hier in Amersfoort wordt serieus gewerkt. Ook door directeur Gert-Jan Lantinga.

Zoals in het onderwijs niet ongebruikelijk begon ook Lantinga ooit als docent: Engels in zijn geval. Maar hij werkte daarna ook in het bedrijfsleven. Dat verklaart wellicht waarom hij ook zijn ROC – een naam die zo snel mogelijk weg moet – leidt als een ondernemende organisatie. En dat heeft succes. ‘Wij hebben hier jongeren van 16 tot 20 jaar met heel diverse achtergronden. Veel deelnemers komen van een VMBO, maar het loopt uiteen van niveau 1, of eigenlijk nog lager, tot niveau 4 en zelfs 4,5 en 5 in samenwerking met het HBO. Bij al die leerlingen gaat het erom dat je waarde

toevoegt. Het leuke van mijn rol is dat ik voorwaarden kan creëren waarin dat het beste lukt.’ Dat gaat soms op onorthodoxe wijze. ‘De tragiek van het onderwijs is dat we steeds een generatie achter de feiten aanrennen. Jongeren worden buiten school voortdurend bestookt met informatie, die ze vreemd genoeg ook nog kunnen verwerken. En dan komen ze hier in een museum terecht, in hun ogen. Ik heb niets tegen klassikaal onderwijs, maar leerlingen kunnen gewoon de weldadige rust van 45 minuten in een klas zitten en luisteren niet aan. Het gevolg is dat het niet efficiënt is om de hele dag zo les te geven.’

Hoe moet het dan wel? ‘Het is veel efficiënter om in plaats van een school een hotel te bouwen waar de opleiding volledig in de praktijk plaatsvindt. Niet voor een specifiek vak in de Hotel & Hospitality sector, zoals dat tegenwoordig heet, maar voor de hele beroepskolom.’ En niet voor spek en bonen, het is een echt bedrijf met betalende klanten. Zo runnen de CIOS-studenten hun eigen sportpark en draait het gezondheidscentrum op aspirant dokters- en apothekersassistenten.

Dat het werkt blijkt uit de lagere uitvalcijfers. ‘De aansluiting met het VMBO is nog steeds niet goed, terwijl daar juist de grootste problemen zijn. Minder uitval leidt onmiddellijk tot minder maatschappelijke problemen. Scholen hebben niet alle verantwoordelijkheid, maar wel een grote.’ Dat neemt Lantinga serieus. ‘Op dit moment komt al meer dan 50% van onze leerlingen uit gebroken gezinnen. Wij moeten een omgeving creëren waar de kans dat ook deze leerlingen het halen maximaal is. Uit alle leerlingen is iets moois te halen, maar er wordt te vaak gezegd: die leerling is dom. Dat klopt vrijwel nooit. Als je ze op de juiste manier prikkelt is er veel uit te halen.’

Het goede nieuws is: daar hoeft je niet eindeloos geld in te pompen. ‘Je moet het omkeren. Vraag je af wat er nodig is voor succes. Naar mijn idee moet je ervoor zorgen dat leerlingen in een zo ondernemend mogelijke omgeving zitten. Het gaat niet zo zeer om geld, maar om creativiteit en om ondernemersgeest.’ Wat wel zou helpen is minder regelgeving. ‘Iedereen roept dat het MBO meer moet samenwerken met het bedrijfsleven maar je wilt niet weten hoezeer overheidsregels dat in de praktijk juist bijzonder ingewikkeld maken. Dat is niet mis. Net als het protest van andere ondernemers in en om Amersfoort, terwijl er een schreeuwend tekort is aan personeel en juist wij daar een oplossing voor bieden.’

Er zijn niet alleen maar enthousiaste verhalen van de leerlingen. ‘Het is echt werk. Met de fiscus heb ik afspraken gemaakt zodat er in bijzondere gevallen ook salaris wordt betaald. Wij moeten concurreren met bijbaantjes in de supermarkt. Maar als je in het toerisme wilt werken, of in de beveiliging, dan loopt het ook wel eens door tot 11 uur ’s avonds of zelfs ’s nachts en zeker ook in het weekend. Een stage in de zomervakantie hoort er soms ook bij. Mij lijkt dat de beste voorbereiding op de beroepspraktijk. Wij laten ze zien hoe het echt is.’

Annelou van Egmond is redacteur van *idee* en zelfstandig communicatieadviseur gespecialiseerd in het begeleiden van mensen en organisaties die zich bewegen in de driehoek politiek – beleid – publiciteit.

ROC=MBO

‘Wie kent er nog een goede timmerman die, wat zijn ogen zien, met zijn handen maken kan?’

citaat: Annie M.G. Schmidt

Bent u op zoek naar een goede tegelzetter, pedicure, bloemist, lasser of boekhouder? De Gouden Gids staat vol met afgestudeerde mbo-ers. Het middelbaar beroepsonderwijs is de laatste jaren flink in beweging. Velen van u zijn wellicht bekend met de MTS, de MEAO of de Grafische School. Sinds midden jaren '90 zijn al die opleidingen bij elkaar gekomen in grotere Regionale Opleidingen Centra, ROC's, waar jongeren worden opgeleid voor beroepen in de sectoren zorg, handel, techniek en groen. Dat kan in een beroepsopleidende leerweg (vier dagen school, een dag werken) of in een beroepsbegeleidende leerweg (vier dagen werken, een dag naar school). Een VMBO-diploma geeft toegang tot het mbo. Er zijn vier verschillende niveaus, waarbij de hoogste niveaus na afronding kunnen doorstromen naar het HBO (de zogenaamde Koninklijke weg – VMBO-MBO-HBO). Er zijn 70 instellingen in Nederland die middelbaarberoepsonderwijs verzorgen, verspreid over het hele land. Sommigen zijn zeer gespecialiseerd, zoals de opleidingen voor zilversmid of voor de agrarische sector, anderen bieden bijna alle opleidingen aan en zijn vaak groter dan een universiteit. Bijna 40% van de Nederlandse beroepsbevolking is opgeleid in het MBO.

Richting- wijzers van D66

Om de meest prangende politieke, sociale en economische vraagstukken van dit moment effectief tegemoet te kunnen treden, formuleerde D66 vijf 'richtingwijzers'.
Idee wijdt de komende 5 nummers aan de uitleg en verdieping van deze uitgangspunten >

Vertrouw op

de eigen kracht van mensen

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Wij zien de toekomst met optimisme tegemoet. Mensen zijn zo creatief dat ze steeds opnieuw zelf oplossingen vinden. De sleutel voor verandering ligt bij mensen zélf. De overheid moet de kracht, vindingrijkheid en creativiteit van mensen ondersteunen en ruimte geven. Niet betuttelen. Wat mensen voor zichzelf en anderen kunnen doen is veel belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen.

Beloon prestatie

en deel de welvaart

Mensen zijn gelijkwaardig, maar gelukkig niet allemaal hetzelfde. De overheid moet ruimte laten voor die verschillen. Wij willen een dynamische, open samenleving, met ruimte voor eigen beslissingen en eigen manieren van ontwikkelen. Wij streven naar economische zelfstandigheid voor zoveel mogelijk mensen en het belonen van individuele prestaties. We willen dat zoveel mogelijk mensen meedoen in het maatschappelijk en economisch proces. Voor mensen die zich niet kunnen redden dragen we gezamenlijk verantwoordelijkheid.

Denk en handel

internationaal

Nederland staat niet op zichzelf. Samenlevingen zijn op steeds meer manieren met elkaar verbonden. Internationale samenwerking en economische vooruitgang zijn sleutels naar een wereld met minder oorlog en conflicten. Wij onderkennen dat Europa steeds meer ons binnenland wordt. Bij alles wat we doen vragen we ons af welke effecten dat heeft op anderen in de wereld. Daarbij handelt D66 steeds pragmatisch, nuchter en op basis van feiten.

Streef naar een duurzame

en harmonieuze samenleving

Wij treden de wereld tegemoet met respect en mededogen. Dat geldt voor de mensen en de natuur om ons heen. De aarde is niet zomaar een gebruiksvoorwerp. Méér respect en zorgvuldigheid zijn noodzakelijk. Stop met het uitputten en vervuilen van onze leefomgeving en bestrijdt het aantasten van natuur en milieu actief. Niet het behoud maar het aantasten van natuur vereist rechtvaardiging.

Koester de grondrechten

en gedeelde waarden

Vrijheid voor- en gelijkwaardigheid van ieder mens; ongeacht diens opvattingen, geloof, seksuele geaardheid of herkomst, zijn fundamentele waarden van onze samenleving. Wij staan pal voor vrijheid van meningsuiting (mits respectvol gehanteerd), respect voor onze democratische rechtstaat, lichamelijke integriteit en zelfbeschikking en geweldloze oplossing van conflicten. Wij beschermen hartstochtelijk de grondrechten van onszelf en anderen.

Als je vertrouwt op de eigen kracht van mensen moet je ook accepteren dat het soms fout gaat. Benader de samenleving met een strategische naïviteit.

door **Ad van Vugt** en **Frank van Mil**

Politiek gaat om burgerschap, niet om mensen

Een gesprek met Paul Frissen over vertrouwen op de eigen kracht van mensen

Paul Frissen is bekend van zijn doorwrochte analyses van bestuurlijke processen en politieke systemen, zelforganisatie en ruimte voor verschil. Hij is hoogleraar Bestuurskunde aan de School voor Politiek en Bestuur van de Universiteit van Tilburg en houdt zich bezig met analyses van de moderne staat in relatie met de postmoderne netwerksamenleving en de rol van de moderne informatietechnologie hierin. Frissen neemt afscheid van de verouderde beschouwing van de staat als centraal sturend orgaan. Hij is sceptisch over de resultaten van overheidsbemoeienis, vooral over de toenemende interventies tot achter de voordeur. In zijn boek *De staat van verschil* bekritiseert hij het ge-centraliseerde gelijkheidsdenken waarop de moderne staat zich baseert, en pleit hij voor een effectiever denken over de decentraal heersende macht van het verschil.

De grenzen van het politieke domein

De theorieën van Frissen zijn gebaseerd op een visie waarin mensen in staat zijn hun eigen lot

richting te geven. Toch is er in zijn denken geen plaats voor de mens, zo zegt hij direct aan het begin van het gesprek: 'Politiek gaat om burgerschap, niet om mensen. Dat is heel iets anders. In dit onderscheid zit enerzijds de bescherming van het individu besloten en anderzijds de plicht tot terughoudendheid van de politiek. Zodra de politiek grotere ideeën, grotere idealen krijgt die ook betrekking hebben op mijn mens-zijn, heeft die de neiging om totalitair te worden. Het is goed om een maatschappijvisie te hebben die gebaseerd is

‘Er mag geen institutie in de wereld zijn die mij, of anderen, kan dwingen een bepaalde opvatting over het goede leven te hebben’

op de gedachte dat de maatschappij bestaat uit individuen en hun onderlinge verbanden. En dat deze individuen en verbanden in belangrijke mate in staat zijn, en in staat moeten worden gesteld om zelf vorm te geven aan hun leven en hun opvattingen over wat voor hen de juiste keuzes zijn in het leven. De rol van politiek en de staat is om de ordening aan te geven in hoe het publieke, het private en het politieke domein zich tot elkaar verhouden. Omdat de politiek van deze drie de enige institutie is die dat kan, is zij in wezen grenzeloos en moet zij dus aan grenzen onderworpen worden. Ik heb enkel een politieke relatie met de staat en die betreft niet mijn mens-zijn. Het is heel fundamenteel dat dit zo blijft, ook voor een liberale stroming’.

Geen samenleving denkbaar zonder tragiek

Na een beetje aandringen wil Frissen wel doorpraten over het achterliggende mens- en maatschappijbeeld bij zijn ideeën en mogelijke opmerkingen op de stelling *vertrouw op de eigen kracht van mensen*. ‘Ik vind de tekst van deze richtingwijzer van D66 sympathiek en nastrevenswaardig. Veel van mijn theorieën zijn op hetzelfde mens- en wereldbeeld gebaseerd. Maar ik vind de tekst in de huidige vorm wel een beetje soft. Het ziet er nu uit alsof iedereen zomaar als vanzelf met de *eigen kracht* de wereld in komt en dat iedereen deze kracht heeft en voor het goede kan en zal gebruiken. Dat is niet zo. Als je vertrouwt op de eigen kracht van mensen moet je ook accepteren dat mensen er dingen mee doen waar jij het niet mee eens bent...’

‘Natuurlijk zijn alle mensen tot het kwade in staat. Mijn overtuiging dat mensen toch beter zijn uitgerust om hun eigen lot te bepalen dan de politiek, is niet bepaald door de ideale uitkomst – door het geloof dat alle mensen goed zullen doen, en zullen zorgen voor zichzelf en anderen – maar door een principe. Dit principe is dat er geen institutie in de wereld mag zijn die mij of anderen, met de monopolies van het geweld en de belastingen in de hand kan dwingen een bepaalde opvatting over het goede leven te hebben. Dat is waar het in essentie op neer komt. En natuurlijk vergt dat een stevig ontwikkeld geheel van checks and balances rondom de politiek-bestuurlijke instituties, met veel rechterlijke toetsingen en waarborgen van de negatieve vrijheid. Aan de andere kant vergt het dat we nadenken over hoe de vrijheid voor en van het ene

individu niet ook leidt tot de vernietiging van de vrijheid van anderen. De staat blijft hier in van belang. Maar er is geen samenleving denkbaar zonder tragiek’.

Focus op vrijheid

‘Er bestaat geen risicovrije samenleving. Hier kan ook een staat niks aan veranderen. Dit is volgens mij een centraal gegeven achter de richtingwijzer *vertrouw op eigen kracht van mensen* van D66. Ik heb in de formulering overigens wel moeite met het woord *vertrouwen* want het zou kunnen suggereren dat er ook verwachtingen zijn over wat mensen en hun verbanden met dit vertrouwen doen. Of nog erger: dat we niet alleen verwachtingen hebben, als politici of bestuurders, maar eigenlijk ook uitgesproken ideeën wat mensen moeten doen. Ik ben daar geen voorstander van en daarom gaat mijn voorkeur uit naar een focus op vrijheid’.

‘Maar of je nu vertrouwen of vrijheid kiest, het kan alleen maar werken als er eigen verantwoordelijkheid tegenover staat. Je vertrouwt dat mensen op eigen kracht verantwoordelijke dingen kunnen doen. Je geeft mensen daarom de vrijheid om hun eigen (levens-) beslissingen te nemen. Dan moet je ook accepteren dat mensen er soms dingen mee doen waar jij het niet mee eens bent, of ook zelfs stomme dingen, of in uiterste instantie doen mensen zelfs iets dat schadelijk is voor zichzelf. Dat is wat we pech noemen’.

Strategisch naïef

Een gesprek met Paul Frissen over het uitgangspunt *vertrouw in de eigen kracht van mensen* is vooral een gesprek over de schaduwkanten van dit mooie streven. Maar dat is volgens Frissen niet gebaseerd op een negatief mensbeeld. ‘Ik zie mezelf als strategisch naïef. Hier bedoel ik mee dat ik er van uitga dat de meeste mensen ten goede zullen handelen, ook al weet ik dat er altijd mensen zullen zijn die dit niet doen. Neem het voorbeeld van een regeling voor reiskosten: een organisatie die bang is dat haar werknemers misbruik van de regeling zullen willen maken, maakt alle procedures zo gedetailleerd mogelijk. Het gekke is dat dit waarschijnlijk juist de mensen die te kwader trouw zijn in de kaart zal spelen. Zij zullen namelijk toch wel frauderen en in het woud van regels ermee wegkomen, terwijl veel anderen het declareren maar ach-

terwege laten. Maar als je het systeem laagdrempelig en transparant laat zullen de meeste mensen vanwege zichtbaarheid - het risico betrapt te worden - en een beroep op goed fatsoen toch wel netjes handelen. En: fraudeurs zijn er altijd. Ik kies voor de vrijheid van het individu omdat het omgekeerde, de tot achter de voordeur regelende staat, onacceptabel is’.

‘Natuurlijk is het denken van bijvoorbeeld de sgp ten diepste gebaseerd op de idee dat de mens niet alleen tot het kwade geneigd is maar ook er toe voorbestemd. En dat een theocratie uiteindelijk goed zal helpen om de negatieve gevolgen te beperken. Mijn theorieën zijn niet gebaseerd op zo’n mensbeeld. Ik ben strategisch naïef. Ik weet veel te goed dat als je het mensbeeld zou hanteren dat de mens tot kwade geneigd is, je heel zware instituties krijgt om dat kwaad tegen te gaan, in te dammen en te beperken. En dan hebben de meeste mensen daar meer last van dan van de oorspronkelijke problemen. De prijs die je betaalt om geen zware instituties te hebben is dat er slachtoffers vallen’.

‘Als je stelt dat je vertrouwt op de eigen kracht van mensen ontkom je er niet aan dat je soms in een heel vervelende situatie zult moeten zeggen “Pech gehad!”. Dat klinkt heel hard en dat kan het soms ook zijn. Het is een concept dat heel moeilijk ligt tegenwoordig. Op een of andere manier vinden we het niet te verdragen. Toch is het erg belangrijk dat het wordt geuit. Pech hebben is soms onvermijdelijk. En al helemaal als mensen van tevoren weten waar ze aan beginnen’.

Civil society is geen politiek domein

‘Wat dat betreft is het goed voor D66 om er bij stil te staan dat de wereld uit meer bestaat dan alleen het individuele domein en het politieke domein. Daartussen zit wat ik altijd maar noem het publieke domein. Dit publieke domein is onder de verzorgingsstaat verstatelijkt geraakt, maar in de publieke domeinen werd van oudsher altijd door burgers met elkaar vorm gegeven aan bepaalde waarden: solidariteit, compassie, empathie, zorg, enzovoorts. Dit zijn we later het maatschappelijk middenveld, civil society of bijvoorbeeld derde sector gaan noemen. De politiek heeft zich hier eigenaar van verklaard en dat is helemaal geen natuurlijke vanzelfsprekendheid. De wrr stelde een

Menno Witteveen

‘A man of business has more illusions than a dreamer’

citaat: Oscar Wilde

Een kleine twintig jaar geleden begon ik samen met mijn jeugdvriend Maarten Koopman mijn bedrijf. Een investeringsmaatschappij die, kapitaal was schaars, zich in de eerste jaren toelegde op het gezond maken van bedrijven met een probleem. Het gaat daarbij om meer dan een nieuwe strategische oriëntatie die gepaard gaat met wisselingen in de leiding, zo ervoer ik. Het belangrijkste is dat de mensen die in het bedrijf werken weer vertrouwen krijgen in hun eigen kunnen. Dat is geen vanzelfsprekend proces en valt of staat met de verantwoordelijkheid die op alle niveaus eerst gegeven en dan genomen wordt. Hierbij is de sleutel tot succes gelegen in volhouden wanneer het tegen zit en het vertrouwen in eigen kunnen niet verliezen. Want als het slecht gaat is het buiten erg koud en is er weinig steun. Je moet het dan hebben van je eigen kracht en motivatie soms tegen beter weten in. Met wat geluk, een even onontbeerlijke als onzekere factor, komt dan het moment waarop je met Stastok van Hildebrandt kan zeggen: ‘ziek zijn is vreselijk, maar herstellen een zalig genoegen.’

Ik had nooit gedacht dat ik de ervaring die ik daarmee op deed nog eens zo goed zou kunnen gebruiken voor mijn eigen politieke partij. Om de lijfspreuk van Johan van Oldenbarnevelt eer te bewijzen: ‘Niets zeker te weten is het veiligst geloof’.

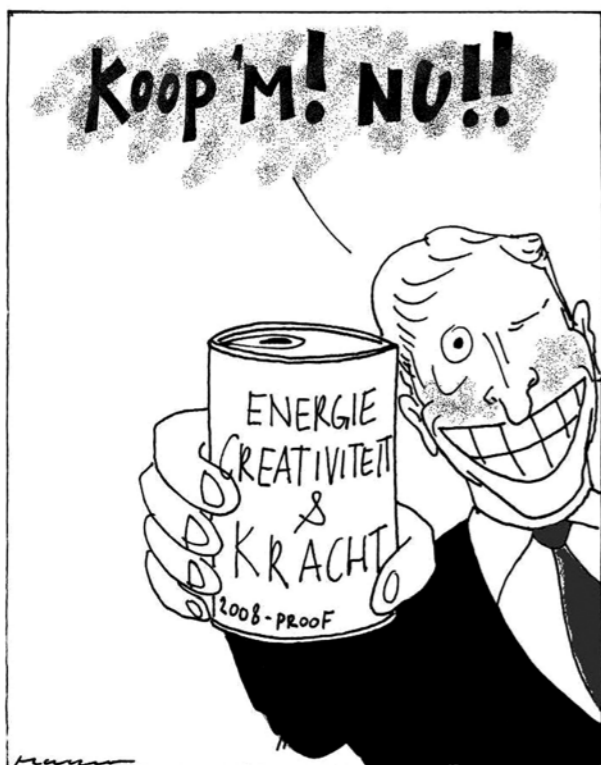
Menno Witteveen

Penningmeester D66

Directeur/oprichter Dutch Infrastructure Fund B.V.
en Dif renewable energy B.V.

paar jaar terug zelfs volkomen ten onrechte de verkeerde definitie van publiek belang: dat het publieke belang dat is wat de overheid definieert als publiek belang'.

'Ik vind dat solidariteit beter maatschappelijk georganiseerd kan worden dan politiek. Als iemand dat caritas wil noemen, met alle afhankelijkheid van dien dan heb ik daar geen probleem mee, mits er maar voldoende keuze voor mensen is om ook in collectiviteit dingen samen te regelen zonder diezelfde afhankelijkheid. Er zijn echter veel moderne manieren voorstelbaar om solidariteit tot uiting te laten komen. Je kunt denken aan het zorgondernemerschap van de Thomashuizen en De Herbergier, waar een zorgondernemer een uitstekend alternatief biedt voor publiek gefinancierde voorzieningen. Terwijl vanuit dienstbaarheid, en niet kostenbesparing, gewerkt wordt bieden ze een betere kwaliteit zorg tegen lagere kosten'.

Iedereen even weinig

'Je moet het particuliere publieker maken. Het moet mogelijk zijn om private middelen in te zetten voor publieke doelen. Je ziet het nu in de zorg: het wordt mensen moeilijk of zelfs onmogelijk gemaakt om privaat geld te gebruiken om goede zorg te organiseren. De gedachte daarachter is dat iedereen even weinig moet krijgen, lijkt het wel. Maar de echt rijke mensen kopen hun topzorg nu toch wel ergens in, maak je daar niet druk over, dus wie pak je hier nu eigenlijk mee? We moeten ophouden om ieder collectief te vereenzelvigen met het collectief, op nationaal niveau. In het dilemma tussen individu en collectief moet je er van uitgaan dat mensen hun eigen collectiviteit vorm geven'.

Tot veel meer in staat

'Je neemt mensen serieus, je geeft ze vrijheid en verantwoordelijkheid en als het misgaat grijp je in. Dit levert dus soms vervelende en onwenselijke situaties op, maar het alternatief is volgens mij nog een stuk onwenselijker. Als je de richtingwijzer *vertrouw op de eigen kracht van mensen* serieus neemt moet je ook gaan kijken wat er voor maatschappelijke arrangementen zijn die dit belemmeren of zelfs ondermijnen. De uitkering- of subsidieafhankelijkheid van sommige mensen biedt hier voldoende aanknopingspunten. Natuurlijk zijn er mensen die echt niet voor zichzelf kunnen zorgen. Daarvoor moet de staat een voorziening treffen. Maar als je nu soms met mensen praat lijkt het wel alsof het grootste deel van de bevolking niet voor zich zelf kan zorgen. Volgens mij is dat niet waar en zijn mensen tot veel meer in staat dan ze soms denken'.

Ad van Vugt is ondernemer en lid van de Permanente programmacommissie van D66.
Frank van Mil is senior medewerker van het Kenniscentrum D66.

Mous Jacobse en Van Es

Je hebt richtingaanwijzers en wegwijzers, maar nu ook richtingwijzers. Klinkt als een compromis. *Vertrouwen op de eigen kracht van mensen* is er een. Van schrik keek ik maar eens op de website. Daar trof ik fraai geformuleerde zinnen die woorden gaven aan een idee: sluit je als overheid aan bij de positieve en veranderingsgezinde krachten in de maatschappij. Knap zo. Maar deze gedachte bleek ook in te houden dat mensen zelf het beste weten wat goed voor hen is. Ouders voor kinderen, scholen voor leerlingen en patiënten voor hun zorgvraag. Deze schier paradijselijke toestand spreekt mij natuurlijk vreselijk aan, al zou besturen wel vreselijk saai worden als daarmee alles was gezegd.

Peinzend over dit brave beeld doemde onstuitbaar de herinnering op aan de meesterlijke creatie van Koot en De Bie: Jacobse en Van Es. In mijn generatie de verpersoonlijking van de vrije jongens die buitengewoon creatief met hun kansen omgaan. Als werkeloze gewoon een beetje *op the point* zijn om wat bij te verdienen naast je uitkering... De zoetstoftherapie in het persoonsgebonden budget... Even wankelt mijn rotsvast geloof in de goedheid van de mens. Waarom laten wij van D66 ons leiden door een zo positief beeld van de eigen kracht van mensen? Waarom worden wij niet - in stijl - geuanceerd woest op de oplichters en de fouterikken? Ik weet het wel: er zijn er al te veel politici die zich laten leiden door populistische verontwaardiging. Maar welk heil brengt deze positieve benadering?

Neem de veiligheid. Volgens de lijn van D66 weten mensen zelf het best hoe die veiligheid kan worden vergroot, moet de overheid daarvoor bij hen te rade gaan. Helaas, in mijn ogen wordt de burger zelf graag positief en met vertrouwen tegemoet getreden, maar roept hij stevast om een strenge benadering van anderen. Van de Tedjes van Es onder ons. We leven in een maatschappij waar de roep om snel en streng straffen moeiteloos hand in hand gaat met publieke verontwaardiging over dwalingen bij het OM. Zelfs kamerleden worden verleid tot het bekritisieren van de rechterlijke macht. In het onderwijs doen de gevolgen van decennia al te positieve benadering van leerlingen zich kennen. Er is een rapport verschenen dat serieus voorstelt om spelfouten te laten meetellen bij de bepaling van het cijfer! Dat is nu kennelijk niet zo. Ouders die weten wat goed is voor hun kinderen staan toch machteloos tegenover het uitdijend probleem van dertienjarigen die lam van de alcohol worden opgenomen op speciaal ingerichte afdelingen van ziekenhuizen. De overheid moet die kinderen helpen en zorgen dat aan leerlingen de primaire vaardigheden van taal en rekenen wordt geleerd. Dat kan nauwelijks zonder ingrijpen op de autonomie die de richtingwijzer hun opvoeders toekent. Het mooie van het politieke vak is dat volksvertegenwoordigers moeten omgaan met het heidens moeilijke vraagstuk van de vrijheid van het individu versus de verdediging van het maatschappelijke belang. Dat kan niet zonder positieve benadering van alle burgers en van de gemeenschap die zij samen vormen. Dat moet het uitgangspunt zijn. Daar heeft D66 groot gelijk in. Vertel dat maar aan Wilders.

Marijke Mous
is adviseur
bestuurscommunicatie
en griffier in de
gemeente Loenen

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen, dat betekent vanzelfsprekend ook stemrecht voor mensen, het recht om mee te praten, te denken en te beslissen. Democratie dus. You can't have too much of a good thing, zeggen onze Britse burens. Maar klopt dat wel? Politicoloog en filosoof Gijs van Oenen betoogt dat meepraten en meebeslissen van een hard bevochten recht is veranderd in een plicht. Participeren blijkt hard werken te zijn, en lang niet altijd met het gewenste resultaat!

door **Gijs van Oenen**

Democratische keuzevrijheid: *last of lust?*

Democratie is zonder twijfel de raison d'être van D66. Het is de naamgever van de partij, de kern van het programma waarmee zij in 1966 het politieke toneel betrad, en ook vandaag de dag staat democratie nog voor de magie die schittering moet geven aan de 'kroonjuwelen' van de partij, wat men zich ook verder precies bij die edelstenen voorstelt. En zonder twijfel is die schittering lange tijd een begeerlijke en gerechtvaardigde geweest. Zeker achteraf bestaat over weinig zoveel consensus als over de stelling dat de Nederlandse politiek en de Nederlandse samenleving in de jaren zestig toe waren aan een ingrijpende democratisering. Deze democratisering heeft in Nederland buitengewoon goed aangeslagen. In de jaren zestig en zeventig is het gezag, over de hele linie van samenleving en politiek, succesvol uitgedaagd en bestreden. Inspraak, medezeggenschap, participatie, mobilisatie: in de gezinnen, op de universiteiten, in het welzijnswerk, in de politiek; op tal van fronten wer-

den bestaande instituties en tradities bekritiseerd op hun gebrek aan democratisch functioneren. Die instituties hebben zich in veel gevallen in opvallend korte tijd omgevormd van autoritaire, paternalistische organisaties tot instanties die juist individuen behulpzaam werden bij hun proces van persoonlijke ontwikkeling en participatie. Instituties werden participatiemachines. In vergelijking met andere landen heeft in Nederland de democratisering zich diep in de structuur en het geweten van de instituties gevestigd. In weinig andere landen worden emancipatie en democratische participatie met zoveel overtuiging verdedigd door zo'n breed front van organisaties en partijen – zozeer zelfs dat de laatste politieke partij die nog de beginselen van emancipatie en democratie halsstarrig (of principieel?) weigert te omarmen, bedreigd wordt met juridische procedures en het intrekken van subsidie. Zo'n lot is D66 nooit beschoren geweest, integendeel. Haar dreigt eer-

der het tegenovergestelde lot te treffen: zij dreigt aan vanzelfsprekendheid ten onder te gaan. Haar gedachtegoed zou zo algemeen zijn geaccepteerd dat de partij zichzelf overbodig zou hebben gemaakt; een nobel maar evenzogoed wrang lot. Dit is niet helemaal onjuist, maar toch wil ik hier net iets anders betogen.

Onbedoelde gevolgen

Het is waar dat democratie gemeengoed is geworden in Nederland, en dat D66 in die zin aan haar eigen succes of gelijk ten onder gaat, maar dat betekent nog geen *eind goed, al goed* - noch voor de democratie in Nederland, noch voor de waarde van D66. Hoezeer ik ook onderschrijf dat de democratisering van grote waarde is geweest, en nog steeds is, voor samenleving en politiek, denk ik dat we thans allemaal worden geconfronteerd met de onvoorziene en onbedoelde gevolgen van die democratisering, die een zware wissel trekken op onze levensstijl.

Ik noem dat verschijnsel *interactieve metaalmoeheid*. Wij worden, naar mijn mening, simpelweg moe van de aanhoudende last van de geslaagde emancipatie en democratisering. Door dat succes zijn wij nu in staat, maar in feite daarmee ook verplicht, om ons leven geheel en al in te richten zoals wij dat zelf hebben gekozen en volgens normen die wij zelf kunnen - maar dus ook moeten - onderschrijven. Deze last lag vroeger grotendeels buiten ons, bij traditionele organisaties, verbanden en instituties, maar ligt nu nagenoeg geheel bij ons zelf. Dat is een groot goed, in termen van democratie en emancipatie, maar tegelijk een zware last. Ons leven is ons zelf ontworpen project, maar wij zijn daarmee allemaal de trekker van ons eigen project geworden. En dat gevolg van onze bevrijding valt ons zwaar.

We kunnen en mogen over alles meepraten, en dus doen we het ook. En dus wordt ook over van alles onze mening gevraagd. En worden allerlei instituties, normen en praktijken aangepast aan onze wensen en verlangens. Allemaal prachtig, maar deze democratische activiteit kost ons heel veel tijd en energie. En, minstens zo belangrijk, dit *interactief* bepaalde leven komt nu geheel en al voor onze eigen rekening. Zeiden we vroeger: 'Wat moet, dat kan', nu is het eerder: 'Wat kan, dat moet'. Onze levens, en die van onze kinderen, zijn volgestouwd

met activiteiten die invulling moeten geven aan onze nieuwe verantwoordelijkheid het leven geheel naar eigen instemming vorm te geven. Uiteindelijk allemaal een implicatie van de democratisering, die ons moest bevrijden van de last van vermolmd instituties en ongerechtvaardigd paternalisme. Dat is gelukt, maar die last is vervolgens geheel bij onszelf komen te liggen. En van het trekken van die last worden we gewoonweg moe.

Democratische overdosis?

Dit is naar mijn idee de kern van veel hedendaagse problemen met de democratie. Het is waar dat er op diverse terreinen nog democratische gebreken bestaan en dat er uitgesloten groepen zijn die nog te weinig aan het woord komen. Maar nog veel meer waar is dat op veel andere terreinen het democratisch gebrek juist voor het omgekeerde is komen te staan: een teveel aan mogelijkheden, en dus verplichtingen, om te participeren en mee te beslissen. Al jaren voordat we onze nieuwe sociale huurwoning betrekken, praten we mee in tal van inspraakronden en voorbereidingsgroepen. We sturen ons kind naar school, maar mogen - moeten - zelf meebesturen via allerlei vormen van ouderparticipatie. En elders in het leven mogen we weliswaar niet meebeslissen, maar wordt ons wel voortdurend om onze mening gevraagd, door marktonderzoekers, opiniepeilers en visitatiecommissies, die beslist moeten weten wat wij overal van vinden, zodat door hun organisaties beter op onze wensen kan worden ingespeeld. Deels frustrereert ons dit alles omdat het, in termen van de jaren zeventig, vaak is verworden tot een vorm van repressieve tolerantie: de democratische verworvenheden worden als het ware tegen ons gebruikt door een nieuwe klasse van managers, voorlichters en onderzoekers die ons primair

'Het blijkt vermoeiend om je eigen leven vorm te geven en voortdurend verantwoord te moeten afleggen, aan anderen en aan jezelf'

Ad van Vugt

Motto: Er komen meer mensen niet aan de start dan niet aan de finish

Ik had nooit gedacht dat mijn leven in zeven jaar tijd zo drastisch zou veranderen als het gedaan heeft. Tot 2000 verliep mijn leven voorspelbaar: studeren, baan zoeken, carrière maken, gezin stichten, welvaart.

Het begon bij de dochter van Unilever, waar ik toen werkte. Unilever is een zeer rationele organisatie die vooral met het hoofd bestuurd wordt. We maakten in een cultuurprogramma een grote omslag en beseften dat de mens behalve een hoofd ook een hart heeft. En dat als je wilt dat mensen zich inspannen voor een bedrijf het hart, de emotie, niet genegeerd mag worden. Dat was een warm bad. Het ontwikkelde een kant van mezelf die ik vergeten was en stond me toe echt verbinding te maken met de mensen met wie ik samenwerkte. Helaas bleek het binnen zo'n groot concern niet mogelijk dit inzicht te laten beklijken.

Daarna is het snel gegaan: eigen bedrijf begonnen in Zaandam, dat door groei en acquisitie uitgebouwd tot een bedrijf van circa honderd medewerkers waar we proberen in de praktijk te brengen wat ik nu al jarenlang voel.

Dat wanneer je mensen gelijkwaardig behandelt en medeverantwoordelijkheid geeft er veel meer kan. Zo hebben we het principe van generalist in productiefuncties teruggedraaid naar specialisme en dus vaklieden. Dat zorgt voor beroepstrots en het vermogen van individuen om op basis van hun vakmanschap autoriteit te hebben. Dan ontstaat er vertrouwen en betrokkenheid, en blijken mensen tot heel veel in staat. Dat vertrouwen in de kracht van mensen vind ik terug in mijn bedrijf en vind ik ook terug in mijn politieke keuze voor D66.

Ad van Vugt
ondernemer

raadplegen om ons vóór te kunnen zijn, die op onze wensen willen inspelen om hun eigen organisatie soepeler te kunnen laten draaien. Deels ook frustrereert het ons omdat de gedane beloften vaak niet, of niet voldoende, worden waar gemaakt. Na alle inspraakrondes over de woonomgeving blijkt dat in de laatste overlegondes de meeste leuke dingen moesten worden wegbezuinigd, om binnen het budget te blijven. Of bleken er allerlei randvoorwaarden te gelden waarvan wij niet goed op de hoogte waren gesteld. Die teleurstellingen leiden tot verbittering, en (nieuwe) eisen aan die instituties, zoals ook de overheid, die nieuwe beloften zal doen om nóg beter aan onze verlangens tegemoet te komen. De daarmee gecreëerde nog hogere verwachtingen zullen vervolgens opnieuw gefrustreerd worden, enzovoorts.

Maar deels worden we dus ook gefrustreerd juist door het relatieve succes van dit alles. De democratisering heeft ons de regie gegeven over het eigen leven, maar het blijkt vermoeiend om voortdurend je eigen leven vorm te geven en voortdurend verantwoording af te moeten leggen, aan anderen of aan jezelf, over hoe je dat allemaal doet en waarom. Het is niet dat er nu een grote beweging tegen democratie aan het ontstaan is. Dat is in zekere zin juist het probleem: we vinden democratie niet slecht of problematisch - we ervaren haar integendeel, letterlijk, als teveel van het goede. Dat is mijns inziens de ware vraag voor alle rechtgeaarde democraten: hoe bevrijden we ons van de last van het teveel van het goede?

Het probleem van D66 is dus niet zozeer dat de kroonjuwelen zouden zijn, of worden, verkwanseld, maar juist dat we ze allemaal zo graag willen dragen en dat we ze daarmee steeds zwaarder om onze nek voelen hangen. We zien ze nog steeds schitteren, maar wat ons steeds meer bezighoudt is de vraag: hoe komen we weer van ze af?

Gijs van Oenen is universitair docent aan de faculteit der wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij is leider van het NWO-onderzoeksproject 'Interactive metal fatigue: the interpassive transformation of democratic life'. Zie verder: www2.eur.nl/fw/law

Kunnen mensen met een uitkering vooruitkomen op eigen kracht? Het antwoord luidt ja. Aan de hand van een groep – de zwartwerkers – laat socioloog Floris Noordhoff zien waarom. Zwartwerkers hebben de creativiteit en de kracht om te ondernemen, maar de overheid moet wel de randvoorwaarden scheppen om het huidige zwartwerken om te zetten in het toekomstige witwerken.

door Floris Noordhoff

Op eigen kracht van zwartwerk naar witwerk

Vier Beleidsaanbevelingen om de arbeidsparticipatie te bevorderen

Het aantal mensen met een laag inkomen in Nederland ligt sinds jaar en dag rond de 900.000. De helft van alle alleenstaande ouders moet rondkomen van een laag inkomen, vaak zo'n 800 euro per maand. De oorzaak van deze zwakke inkomenspositie is veelal een ontslag, een zwakke arbeidsmarktpositie, een scheiding of een laag opleidingsniveau. Armoede en werkloosheid hebben grote gevolgen, zoals schulden, een kleiner wordend sociaal netwerk, matige huisvesting en negatieve gevoelens richting de overheid. Vaak geldt dat wanneer men eenmaal een uitkering heeft, de weg terug naar de arbeidsmarkt moeilijk te vinden is. De centrale vraag luidt hoe de groep met een uitkering de weg terug kan vinden naar de arbeidsmarkt?

In mijn promotieonderzoek beschrijf ik de leefwereld van de minima. Naast gebruik te maken van het databestand *Landschappen van Armoede*, heb ik interviews afgenomen in Amsterdam-Noord. Opvallend waren de talloze handelingen om het leven 'in armoede' dragelijk te maken: informele steun, koopjesjacht, besparen op eten, frauderen met bijzondere bijstand, met twee uitkeringen ongeoorloofd samenwonen en het maken van schulden. Veel handelingen vinden plaats buiten het zicht van de overheid: een schaduwwereld. De helft van de tweehonderd geïnterviewden heeft bijvoorbeeld ooit een keer zwartgewerkt en ongeveer eenderde doet dit structureel. Mensen met een uitkering hebben vaak een *werkhuisje* (schoon-

maken), doen klusjes voor vrienden, verkopen eten op een markt, repareren fietsen, werken illegaal als kok of als babysitter. Zij hebben een parallelle arbeidsmarkt gecreëerd. Zwartwerken biedt - in combinatie met een uitkering - wel voldoende inkomen. Echter, op de lange termijn levert zwartwerken weinig op: het leidt tot boetes, tot weinig 'echte' werkervaring waardoor zwartwerkers hun kansen op de formele arbeidsmarkt verkleinen. Daarbij mist de overheid belastinginkomsten. Verder zijn de informele activiteiten noch spannend, noch leveren veel geld op, maar bieden louter een extraatje. De wil tot werken is wel aanwezig, zwartwerkers zijn creatief, bezitten contacten en zijn in staat voor zichzelf te zorgen. Alle voorwaarden om formeel te werken zijn aanwezig. Maar waarom zoeken ze dan geen normale baan? Ik schets de oorzaken.

Waarom zwartwerken?

Alleenstaande ouders (de klassieke bijstandmoeder) hebben allereerst vaak moeite met het aanvaarden van werk omdat zij geen flexibele en/of

plaatsvinden en biedt inkomenszekerheid. Als alleenstaande ouders thuis zwartwerken dan is de kwestie van kinderopvang afwezig. Mensen met een uitkering vinden ten tweede lastig een baan. Hun opleiding is verouderd, zij zijn te duur en worden daarom niet meer aangenomen. Maar zij kunnen wel iets. Ik merkte tijdens het onderzoek dat zij *via-via* zwartwerkten als bijvoorbeeld klusjesman. Zij konden wél via hun sociale netwerk aan een zwarte baan komen. Binnen deze netwerken waren hun kwaliteiten bekend en zij konden zodoende toch ingezet worden. Alleen illegaal. Voor mensen met een uitkering lijkt te gelden dat hun formele kwalificaties (waarneembaar in hun verouderde cv) in de bakken van het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) goed zichtbaar zijn, in tegenstelling tot hun informele vaardigheden - dat wat zij kunnen. Hierdoor komen zij vaak terecht in het rustbestand en werkgevers zijn minder geneigd hen aan te nemen. Er is ten derde veel onzekerheid over de hoogte van inkomen uit werk. Mensen met een uitkering krijgen inkomsten van verschillende instanties. Een uitkering, zorg- en huurtoeslagen, bijzondere bijstand, inkomen uit parttime werk, alimentatie, inkomen van een partner en kinderbijslag. Gelijktijdig met de stap van uitkering naar werk verandert de hoogte van deze geldstromen. Op voorhand is daarom moeilijk te bepalen wat het toekomstig inkomen zal zijn. Vaak is dit minder. Na acceptatie van een baan verwachten mensen een inkomensdaling. Dat is een probleem. Zij hebben al weinig bestedingsruimte en het water staat hen al tot aan de lippen. Minder inkomen is onacceptabel. Zwartwerken biedt daarom meer zekerheid. Op voorhand is duidelijk wat zij gaan verdienen met zwartwerken en de hoogte van de uitkering blijft stabiel. Ten vierde staan mensen met een laag inkomen vaak met de rug naar de overheid. Dit blijkt onder meer uit het bestaan van de voedselbanken. Want alles wat zij van de voedselbanken kunnen ontvangen, kunnen mensen ook aanvragen via de bijzondere bijstand. Waarom doet deze situatie zich voor? De overheid speelt in de ogen van de mensen met een uitkering een onduidelijke rol. Enerzijds zorgt de overheid voor financiële steun en arbeidsreïntegratie. Anderzijds dient de staat de rechtmatigheid op een uitkering te controleren. Deze contro-

‘Na acceptatie van een baan verwachten mensen een inkomensdaling. Dat is een probleem. Zij hebben al weinig bestedingsruimte en het water staat hen al tot aan de lippen’

betaalbare oppas kunnen vinden. Zij zijn vaak aangewezen op schoonmaakwerk en andere laagbetaald banen die in de avond- of ochtenduren plaatsvinden: op een tijdstip dat het kinderdagverblijf gesloten is. Ook worden alleenstaande ouders geconfronteerd met dure kinderopvang. Als zij gaan werken, gaat de meeropbrengst direct naar de opvang. Zwartwerken kan daarom een alternatief zijn: dit is flexibel, kan soms thuis

lerende functie dringt diep door in de leefwereld van mensen, bijvoorbeeld in de vorm van huisbezoeken. Deze controlerende functie staat haaks op de ondersteunende functie. Dit leidt tot verwarring onder mensen met een laag inkomen die toch al moeite hebben om de taal van de overheid te spreken. Wat doet de overheid, ondersteunen of controleren zij mensen met een uitkering? Het blijkt dat tijdens het contact tussen burger en ambtenaar het primaat ligt bij controleren en niet bij reïntegreren. Mensen met een uitkering wenden zich daarom af van de staat en richten zich tot informele arrangementen, zoals de voedselbanken en de informele economie. Samenvattend, mensen met een uitkering worden geconfronteerd met verzorgingsstaatarrangementen die toegesneden zijn op de werkende middenklasse, zoals dure kinderopvang van negen tot vijf. Bovendien worden informele kwalificaties niet meer erkend op de formele arbeidsmarkt. Dit leidt tot uitsluiting. Verder worden zij geconfronteerd met een hoeveelheid regels die hun toekomstig

inkomen onduidelijk maakt en staan zij wantrouwend tegenover de overheid. Dit alles leidt tot informele, zwarte, activiteiten.

Straffen of stimuleren?

Mensen met een uitkering kunnen wel voor zichzelf zorgen, maar niet 'zoals het hoort'. De staat kan twee dingen doen. In de eerste plaats kunnen de effecten bestreden worden: zwartwerken kan worden bestraft, uitkeringen kunnen worden gehalveerd en controles kunnen worden opgevoerd. Dit gaat uit van een negatief mensbeeld, leidt tot meer repressie en niet in de laatste plaats meer overheidsbemoeienis. In de tweede plaats kunnen de energie en creativiteit van de mensen in goede banen worden geleid. We kunnen de kracht van zwartwerkers zodanig kanaliseren dat zij zich niet tot informele activiteiten wenden, maar hun energie gebruiken voor de samenleving in het algemeen en hun eigenbelang in het bijzonder. De vraag is hoe? Ik kies voor een positieve benadering en doe een aantal aanbevelingen.

‘Mensen met een uitkering kunnen wel voor zichzelf zorgen, maar niet zoals het hoort’

Foto: Herman Wouters

1 Zorg voor goede, goedkope, flexibele kinderopvang die toegesneden is op de klassieke bijstandsmoeder en niet alleen op de werkende middenklasse. De overheid kan opvang in eigen kring organiseren en een goede kinderopvangstructuur opzetten voor alleenstaande ouders. Hier wordt al flink aan gewerkt;

2 Erken kwalificaties van mensen; *wit* hun zwartwerken, focus op wat zij wél kunnen en breng vraag en aanbod bij elkaar;

3 Harmoniseer alle inkomsten en garandeer inkomensverbetering na aanvaarden van werk. Veel subsidies, zoals huursubsidie, zijn al veranderd in ‘toeslagen’ die via de belastingdienst worden toegewezen. Dit is de goede weg, maar dit kan worden uitgebreid;

4 Zorg dat mensen niet met hun rug naar de overheid staan en werk aan vertrouwen in de uitvoering. Alleen zodoende kan een op maat gesneden aanpak worden aangeboden, bijvoorbeeld schuldhelpverlening, arbeidsreïntegratie of vrijwilligerswerk. Dwing mensen wél tot het aanvaarden van een reïntegratietraject. Dit traject dient uit te monden in een positie op de arbeidsmarkt.

De bovengenoemde voorstellen hebben als voordeel dat informeel gedrag kan worden voorkomen, dat verhindert dat mensen zich afwenden van de samenleving en dat mensen uit het zicht van instanties blijven. Zwartwerken toont creativiteit aan, maar we moeten deze creativiteit en kracht zodanig in banen leiden dat deze mensen hun werkzaamheden omzetten in positieve acties. Deze voorstellen hebben niet alleen effect op mensen die informeel werken; het zal de algehele arbeidsparticipatie bevorderen.

Floris Noordhoff promoveerde in februari op een proefschrift over armoede. Hij is als socioloog verbonden aan de Amsterdamse School voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (ASSR) en is lid van D66.

Asielzoekers zijn per definitie zeer initiatiefrijke mensen met een sterk vermogen om voor zichzelf te zorgen. Toch vervalt men, eenmaal in Nederland, vaak in initiatiefloosheid. De rechten van de verzorgingsstaat werken in dit geval tegen de asielzoeker. Het wordt tijd voor een ander beleid, met meer oog voor de eigen kracht van mensen.

door **Tom Stroobach**

Laat asielzoekers toch werken!

In Nederland doet zich een merkwaardig fenomeen voor. We zien vluchtelingen niet als geluk bij een ongeluk - economisch asielzoeker of niet - en laten ze niet zo snel mogelijk settelen en integreren in onze samenleving om van hun kwaliteiten gebruik te kunnen maken op onze overspannen arbeidsmarkt. Ook zien we vluchtelingen niet als een deel van de oplossing voor het vergrijzingsprobleem. In plaats daarvan laten we deze vluchtelingen duimen draaien in asielzoekerscentra waar ze geen serieus begin mogen maken met werken, de taal leren, integreren en het opbouwen van een nieuw bestaan. In individuele gevallen loopt de wachttijd op tot meer dan tien jaar waarin soms hele gezinnen in veel te kleine vakantiebungalowtjes met weinig privacy of in houten noodgebouwen hun dagen in verveling slijten. Ze missen de materiële en immateriële functies die met werken samenhangen. Wij ondermijnen hun zelfstandige

houding en vaak verliezen ze hierdoor hun waardigheid. Een gemiste kans voor Nederland en groot onrecht voor deze asielzoekers.

Pardonregeling

De houding tegenover asielzoekers is er de laatste jaren niet soepeler op geworden. Er is naarstig gewerkt aan een andere, veel strenger regime dat begin deze eeuw werd ingevoerd: de Vreemdelingenwet 2000. Even afgezien van het feit dat deze wet door Vluchtelingenwerk Nederland is gekwalificeerd als een ontspoorde asielwet, heeft deze regeling ook weer zijn eigen nieuwe probleemgroep geschapen: asielzoekers die tussen wal en schip vallen van de nieuwe en de oude asielwet. Na vele jaren onzekerheid en een leven in ledigheid is voor deze groep van tenminste 22.000 asielzoekers een pardonregeling in het leven geroepen en kunnen ze eindelijk een begin maken met het

Asielzoeker of vluchteling?

De beeldvorming over asielzoekers is niet eenduidig en in de loop der jaren sterk aan verandering onderhevig geweest. De solidariteit uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw heeft plaatsgemaakt voor een afstandelijke en vijandigere opstelling jegens vluchtelingen. In het taalgebruik van de gemiddelde Nederlander wordt nu veel meer de term asielzoeker dan vluchteling gebezigd. Een *asielzoeker* wordt 'vluchteling' zodra is vastgesteld dat betrokkene gegronde vrees heeft op basis van zijn politieke of religieuze overtuiging te worden vervolgd door het regime in het land van herkomst dan wel uit een oorlogsgebied komt waarin een verder verblijf volstrekt onmogelijk is geworden.

In de loop der jaren heeft het begrip economische vluchteling zijn intrede gedaan. Dit fenomeen is een bedenkensel op zich, vooral bedoeld om te kunnen vaststellen dat een asielzoeker niet valt onder het vluchtelingenverdrag en teruggestuurd moet worden. Het valt niet te ontkennen dat vluchtelingen vaak komen uit landen die economisch onderontwikkeld zijn. Maar onder hen zijn er zeker ook die goede posities bekleedden in eigen land. Veel landen van herkomst zijn verscheurd door oorlog of worden met harde hand bestuurd door een dictator. Het leven wordt zodoende gekenmerkt door wantrouwen tegen de overheid; zeker als die de mensenrechten niet respecteert en *lastige* burgers vervolgt en martelt. Dat deze vluchtelingen een levenskunst hebben ontwikkeld waarbij de waarheid soms geweld moet worden aangedaan puur om te kunnen overleven mag geen verbazing wekken. Mocht het al lukken om uiteindelijk een westers land te bereiken dan wordt hier van de vluchteling verwacht dat al de papieren en een eerlijk verhaal gelijk op tafel komen op straffe van diskwalificatie als economische vluchteling. Hoe de betrokkene moet weten dat Nederlandse instanties wel te vertrouwen zijn en dat je daar wel je hele verhaal kwijt kunt lijkt raadselachtig. Nog even afgezien van het feit dat sommige trauma's zulke diepe sporen hebben nagelaten dat erover praten sowieso al een kwestie van jaren verwerking met zich meebrengt. Het is politiek echter makkelijker te appelleren aan het grote gevoel van maatschappelijke multiculturele onvrede met universalistische uitspraken over leugenachtige asielrelazen.

opbouwen van een bestaan; als dat tenminste nog mogelijk is na zoveel jaren zonder perspectief. Hopelijk maakt voor een groot deel van deze groep de pardonregeling een snelle doorstart mogelijk.

Doorstart

Het banenoffensief ten behoeve van toegelaten asielzoekers al dan niet via de pardonregeling loopt voorspoedig. Waar op dit moment (februari 2008) grote twijfels worden geuit over de reïntegratieprojecten ten behoeve van andere inactieven (zevenduizend euro per traject met geen of weinig succes op een blijvende betaalde baan - totale kosten meer dan twee miljard euro) blijkt het banenoffensief voor vluchtelingen een plek op de arbeidsmarkt te kunnen verzorgen voor ongeveer drieduizend euro per traject. Met een succespercentage van bijna 80 procent van blijvende betaalde banen levert dit een besparing op van twaalf miljoen euro in de uitkeringsfeer, nog even afgezien van de bijdragen die deze groep levert aan de maatschappij door middel van arbeid en het betalen van belasting. Dit moet iets zeggen over de intrinsieke gedrevenheid van asielzoekers en vluchtelingen als ze eenmaal in staat worden gesteld om te werken.

'In een land als de vs waar een sociaal vangnet als het onze niet bestaat wordt de asielzoeker veel minder in de weg gelegd. Niet werken betekent niet eten'

Krampachtige verzorgingsstaat

Het terughoudende asielzoekersbeleid heeft voor een deel economische redenen. In de Nederlandse verzorgingsstaat bouwt men juist met een arbeidsverleden rechten op voor een uitkering. Het zijn vooral deze rechten die asielzoekers in de weg staan. Er mag maximaal 24 weken arbeid verricht

worden. Dit zuinige beleid is ingegeven door angst. Angst dat de asielzoeker rechten opbouwt en zich direct zal laten voeden door het infuus van de sociale uitkering. Hier werkt de verzorgingsstaat dus tegen de asielzoeker. In een land als de vs, waar een sociaal vangnet als het onze niet bestaat, wordt de asielzoeker veel minder in de weg gelegd. Niet werken betekent niet eten. Ofschoon ik geen voorstander ben van het Amerikaanse systeem is het in het geval van asielzoekers toch een stukje minder krampachtig; snel werken, de taal leren en trouw zweren aan de grondwet. Of men eventueel nog andere paspoorten op zak heeft zal de Amerikanen letterlijk een biet zijn.

Eigenwijs en zelfstandig

Prinses Maxima merkte enige tijd geleden nog op dat de Nederlander niet bestaat. Even afgezien van de politieke spanning die vooral in rechtse kringen voelbaar was over deze uitspraak van Maxima kan de uitdrukking feilloos worden omgezet naar: *De vluchteling bestaat (ook) niet. Net als Nederlanders (koekje bij de koffie en plantjes voor de ramen)* kennen vluchtelingen echter wel een grote gemeene deler: Zij hebben een politieke opvatting of een eigenwijze instelling om tegen de stroom in een eigen overtuiging te willen aanhangen. Dit duidt niet zelden op ontwikkelde intellectuele kwaliteiten en een hoge mate van zelfstandigheid. Vluchtelingen uit oorlogsgebieden hebben vernuft, middelen en organisatietalent nodig om via soms louche reisbureaus (het is niet anders) in een westers land als Nederland asiel te kunnen aanvragen. Als ervaringsdeskundige die al bijna 35 jaar lesgeeft aan leerlingen aan de Havo en het atheneum moet ik constateren dat kinderen van vluchtelingen en asielzoekers behoren tot de beste leerlingen van de school, die vaak cum laude slagen. Ze leren in no time de taal en presteren, ondanks hun traumatische ervaringen die ze als extra gewicht in hun rugzak mee moesten sjouwen, ruim boven de maat.

Multiculturele spanningen

Vooraf bij het vraagstuk van vluchtelingen en asielzoekers zie je een grote discrepantie tussen macro- en micro-opvattingen. Het algemene (macro-) beeld is terughoudend. Nieuwe asielzoekerscentra moeten toch vooral zo ver weg mogelijk van de ei-

gen woonplek worden gevestigd. Op microniveau – vooral als men asielzoekers persoonlijk kent – is men vaak bereid door het vuur te gaan om mensen te helpen tegen al dan niet vermeend onrecht. Deze tegenstelling tussen micro- en macroniveau analyseren is niet eenvoudig en past ook niet helemaal in het kader van dit artikel. Grofmazig kan wel worden gezegd dat de multiculturele spanningen in onze samenleving worden opgeroepen door vaak andere minderheidsgroeperingen dan vluchtelingen en asielzoekers. Zij zijn mede debet aan de veranderde houding van de Nederlandse autochtone samenleving voor zover die al bestaat. Tel daarbij de populistische rechtse politici op die eenvoudig denken te scoren bij het electoraat door te appelleren aan het gevoel van onzekerheid en onveiligheid van de autochtone Nederlander door een simplistische voorstelling van zaken.

Verbeterpunten

Even afgezien van het feit dat elke regeling misbruik met zich mee kan brengen wordt het tijd voor een ander beleid. Beleid waarvoor politieke moed nodig is om tegen de stroom op te zwemmen. Hoewel de vreemdelingenwet 2000 tal van verbeterpunten behoeft springen er een tweetal punten toch wel erg prominent uit. Een procedure tot toelating zou niet langer dan twee jaar mogen duren. Dit om te vooral om asielzoekers en/of vluchtelingen niet te hospitaliseren en hun actieve instelling te laten verliezen. Daarnaast moeten asielzoekers en vluchtelingen in afwachting van de uitkomst van hun asielaanvraag serieus in staat worden gesteld om te werken en de taal te leren. Dit levert een win-win situatie op voor zowel de vluchteling die zijn initiatiefrijke en actieve instelling kan behouden als voor het ontvangende Nederland dat op die manier profiteert van de geleverde arbeidspanning. Het draagvlak onder onze verzorgingsstaat wordt er juist door vergroot het draagt ook nog bij aan een oplossing voor de vergrijzing.

Tom Stroobach is penningmeester van Vluchtelingenwerk Nederland en oud vice-voorzitter politiek van het landelijk bestuur van D66. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Met de familie van Verkade naar Pamukkale

De basis is overal hetzelfde, die leggen we hier

Restauranteigenaar Salih Sen is een *self-made* man en een mooi voorbeeld waar vertrouwen op eigen kracht toe kan leiden. Hij vertelt op zijn thuisbasis, restaurant Pamukkale in Utrecht, over zijn Turkse Werdegang door Nederland.

door Arthur Olof

Foto: Herman Wouters

Salih Sen werd in 1960 als vierde zoon van uiteindelijk negen kinderen geboren in Kirsehir dicht bij Ankara. Vader vertrok in 1972 als gastarbeider naar DAF in Eindhoven, de familie verhuisde in 1975 in eerste instantie naar Izmir. Salih bleef daar bij zijn oudste broer wonen en ging in een klein metaalbewerkingsatelier werken toen de rest van de familie zich bij vader voegde. Die was na vier jaar verhuisd naar Zaandam, waar hij bij Verkade aan de slag was gegaan om er twintig jaar te blijven werken, tot aan zijn pensioen.

Koekjes voor de varkens

Salih voegde zich twee jaar later bij de rest van het gezin. 'Het regelen van papieren was toentertijd geen enkel probleem. Je moest natuurlijk wel Nederlands leren. Twee maanden later ben ik ook aangenomen bij Verkade. Ik was er zeventien jaar productiemedewerker, we moesten ervoor zorgen dat alle grondstoffen klaarstonden om daar de volgende dag beschuit en biscuitjes mee te draaien. Als minderjarige werkte ik in de dagploeg. Alleen volwassenen mochten van de Arbeidsinspectie nachtdiensten draaien. De laatste vijf jaar haalde ik bij alle afdelingen de kruimels en kapotte koekjes op en die restanten vermaalden we tot koekjes voor de varkens en de kippen. De volgende ochtend kwam de boer ze ophalen'.

Discriminatie

De Turkse gemeenschap in de Zaanstreek was in die tijd nog sterk op zichzelf gericht en Salih werd naast het werk actief in sociaal-culturele verenigingen: 'Met muziek, dans, informatieavonden, sporten. Zodat de mensen ook eens met elkaar in contact kwamen. We hielpen ook bij praktische problemen met woningen, banen, instanties, discriminatie op het werk en in het onderwijs. Ja, er was overal discriminatie, maar niet zo erg als nu. Niet alleen in Nederland, het is een probleem in de hele wereld. Toen ging het om links-rechts, nu weer om christendom en islam. Als inwoner van Nederland vind ik dat het niet uitmaakt wie hier werkt, wat hij doet, uit welke cultuur, wat zijn geloof is, het zijn allemaal mensen en iedereen moet je gelijk behandelen'.

Visumplicht

De belangenverenigingen gingen de barricades op waar problemen structureel dreigden te worden: 'Veel Turkse mensen hadden familie in Duitsland. Maar als ze op bezoek wilden gaan, moesten ze altijd een bezoekersvisum aanvragen. Dan stond je uren in de rij voor het Duitse consulaat. Daarnaast gingen veel Turken met de auto naar Turkije, over de beruchte weg des doods in Joegoslavië. Dat ging eerst door Duitsland en daarvoor moest je dan een transitvisum hebben. Voor elke inzittende. We hebben rond 1985, 1986 demonstraties gehouden bij de grens bij Emmerich om daartegen te protesteren. En met succes, want na twee maan-

den werden die visumplichten voor ons afgeschaft'. En zo makkelijk als de Nederlandse papieren in die tijd nog in orde kwamen, zo lastig en kostbaar ging dat met de Turkse: 'We moesten elke vijf jaar onze verblijfsvergunning bij het Turkse consulaat verlengen, dat kostte 125 gulden. Ook voor elk kind. We hebben handtekeningen verzameld en zijn daarmee naar het consulaat gegaan om te praten dat wij als arme arbeiders zoveel moesten betalen. Een paar maanden later werd die verplichting afgeschaft'.

Enorm veel plezier in koken

Salih trouwde in 1980 met een Turkse vrouw die hij in Izmir had ontmoet, en dat was ook de mooiste locatie voor het huwelijk. In Zaandam werden hun twee dochters geboren: 'Die werken nu drie

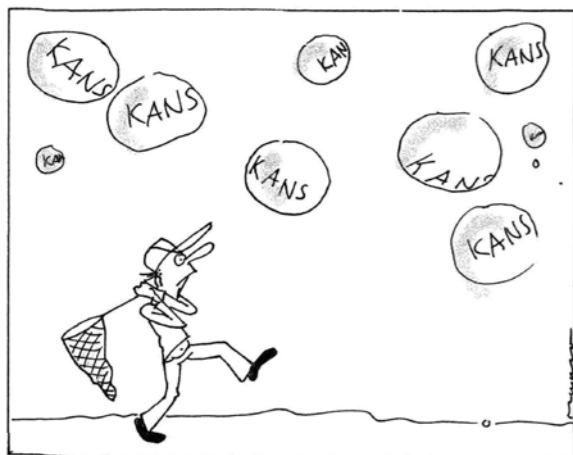
dagen in de week in het restaurant. De oudste is 25, zij heeft ook een eigen beautysalon. De jongste is zeventien en gaat nog naar school. Ik wil ook helemaal niet dat ze in de horeca blijven werken, dat is zwaar. Je hebt weinig sociale contacten en nooit vrije tijd'.

Na twaalf jaar liep het huwelijk op de klippen, de baan bij Verkade was oude koek geworden en Salih was toe aan een heroriëntatie. Hij ging zijn broer helpen, die werkte in Tapas Restaurant Abrikoos in Rotterdam: 'Als klein jongetje had ik al enorm veel plezier in koken, ik hielp mijn moeder altijd in de keuken, niet alleen met groente schoonmaken maar ook echt koken. Thuis hadden we veel pan- en ovengerechten, grillen deed je alleen met veel mensen bij feestelijke gelegenheden. In Rotterdam werkte ik voor het eerst in een restaurant, daar was ik blij mee, dat ging prima, ik had een prachtig leven'.

Onnodige diploma's

Na twee jaar kwam de eigenaar van Pamukkale, een oude vriend, in de financiële problemen en hij was op zoek naar een compagnon: 'Ik moest wel twee ton meebrengen. We hielden familieraad. Niemand had geld, maar iedereen werkte. Zes familieleden en een goede vriend, een hoge ambtenaar in Rotterdam, hebben dat bedrag bij elkaar geleend, dat was geweldig. Ook mijn ex heeft later geholpen'. Zo werd Salih in 1996 mede-eigenaar van Pamukkale in Utrecht, en al snel daarna enig uitbater: 'De oude eigenaar had grote problemen met de bank en wilde zich helemaal laten uitkopen. Mijn vriend de ambtenaar is toen mijn partner geworden. Daarmee begon een nieuwe periode, met grote verbouwingen, en een vernieuwde Turkse kaart. Iedereen kwam kijken hoe dat smaakte, wat er was veranderd, en dat is enorm goed aangeslagen. Ik heb de eerste vijf jaar dag en nacht gewerkt, ik moest veel schulden aflossen en had enorme verantwoordelijkheden, haalde in de avonduurtjes diploma's die onder de nieuwe wetgeving niet meer nodig waren maar goed, het werd wel een enorm succes. Mijn vriend moest uiteindelijk eieren voor zijn geld kiezen, en samen hebben we besloten dat hij het beste in Rotterdam verder kon gaan. Toen heb ik de zaak overgenomen en nu ben ik al negen jaar alleen, en dat bevalt heel goed'.

'Eigenlijk hebben we een familiebedrijf met z'n allen, en het loopt allemaal heel goed. Met geld alleen doe je dat natuurlijk niet, je moet er ook een succes van weten te maken'

Mediterrane tapas

Alleen, maar dan wel met de rest van de familie. Na zes jaar nam hij een restaurant in Delfshaven over, en daar werd zijn broer bedrijfsleider. Drie jaar geleden nam hij een pizzeria over aan de Oude Gracht waar zijn oudste broer nu de scepter zwaait: 'Eigenlijk hebben we een familiebedrijf met z'n allen, en daar kunnen we van leven, het loopt allemaal heel goed. Maar met geld alleen doe je dat natuurlijk niet, je moet er ook een succes van weten te maken. Alle familieleden werken een paar jaar in Pamukkale, daarna gaan ze elders aan de slag. De basis is overal hetzelfde, die leggen we hier. Abrikoos aan de Oude Gracht is een grote zaak, daar werkt mijn oudste broer met nichtjes en neefjes. Hij is een goede ondernemer. We zijn met de familie om de tafel gaan zitten en hebben besloten dat het roer om moest, geen pizza meer, maar mediterrane tapas! Net zoals in Delfshaven. Voor de vaste gasten was dat even wennen, maar veel mensen komen nu voor ons mediterrane tapas'.

Parkeerbeleid

Als horecaondernemer heeft hij al die jaren weinig moeilijkheden met de overheid gehad, afgezien van de behaalde diploma's die niet nodig waren. Toch twee pijnpuntjes tot slot: 'Van het Utrechtse parkeerbeleid word je gek! Het is hier duurder dan Amsterdam, dat heeft de PvdA erdoor gekregen. Ik merk aan mijn klanten dat dat toch wel een drempel is. En het papierwerk wordt steeds erger, zeker als je een nieuwe zaak wilt beginnen. Mijn jongere broer is nu bezig in Amsterdam, hij heeft een hele mooie plek bij het Rembrandtplein. Hij heeft maanden geleden een aanvraag ingediend en alle papieren ingeleverd maar ze zijn nog steeds bezig om alles te controleren en ze wisselen helemaal geen informatie uit. Altijd maar weer dat wiel zelf uitvinden. Dat zou best wat minder mogen'.

Arthur Olof is redacteur van *idee*. Van oudsher vergadert de redactie van *idee* in Turks Specialiteiten Restaurant Pamukkale aan de Mariaplaats in Utrecht.

Iro Evangelou

Minder HOE, meer WAT

Ik had nooit gedacht dat vertrouwen op menselijke kracht zo simpel en ingewikkeld tegelijk kon zijn...

Menselijke kracht: Iets dat velen bezig houdt en waar de afgelopen jaren voldoende energie naar toe lijkt te gaan, in bijvoorbeeld de politiek, het onderwijs, het management, en de opvoeding. Hoe kan de allochtoon beter integreren? Hoe maken we de burger meer verantwoordelijk? Hoe kunnen we onze kinderen beter laten leren? Hoe benutten we leiderschap en talent meer in onze organisaties? Hoe kunnen we onze kinderen zo opvoeden dat ze zich weerbaar voelen in een steeds groter, sneller wordende wereld?

Allemaal vragen naar het hoe. Antwoorden? Heel veel nieuwe regels en oplossingen, waarmee we hopen te regelen dat het beter gaat. En dus ook hoe we meer in onze kracht komen. Door inburgeringstoetsen, integratieplannen, wel of geen zorgtoeslag, Nieuw Leren en welke normen het aan moet voldoen, meer lesuren, harder werkende leerkrachten, topbonussen die wel of niet kunnen, maatregelen voor de vergrijzing in onze organisaties, gezamenlijke waarden en de Nederlandse identiteit als baken voor de opvoeding van onze kinderen.

Ik vraag me steeds meer af of dit wel de goede weg is. Helpen we elkaar hiermee krachtig worden of beperken we juist? Want is het niet zo dat hoe meer we de mens gaan beperken in hoe hij mag zijn, des te meer kracht hij verliest? En hoe meer antwoorden we op de hoe-vragen vinden, des te meer we beperken?

Het lijkt mij tijd om te stoppen met nog meer regels te maken en er eens gewoon een hele hoop te schrappen. Ons minder bezig te gaan houden met het HOE. Ons meer te richten op het WAT en werkelijk vertrouwen te geven aan de menselijke kracht.

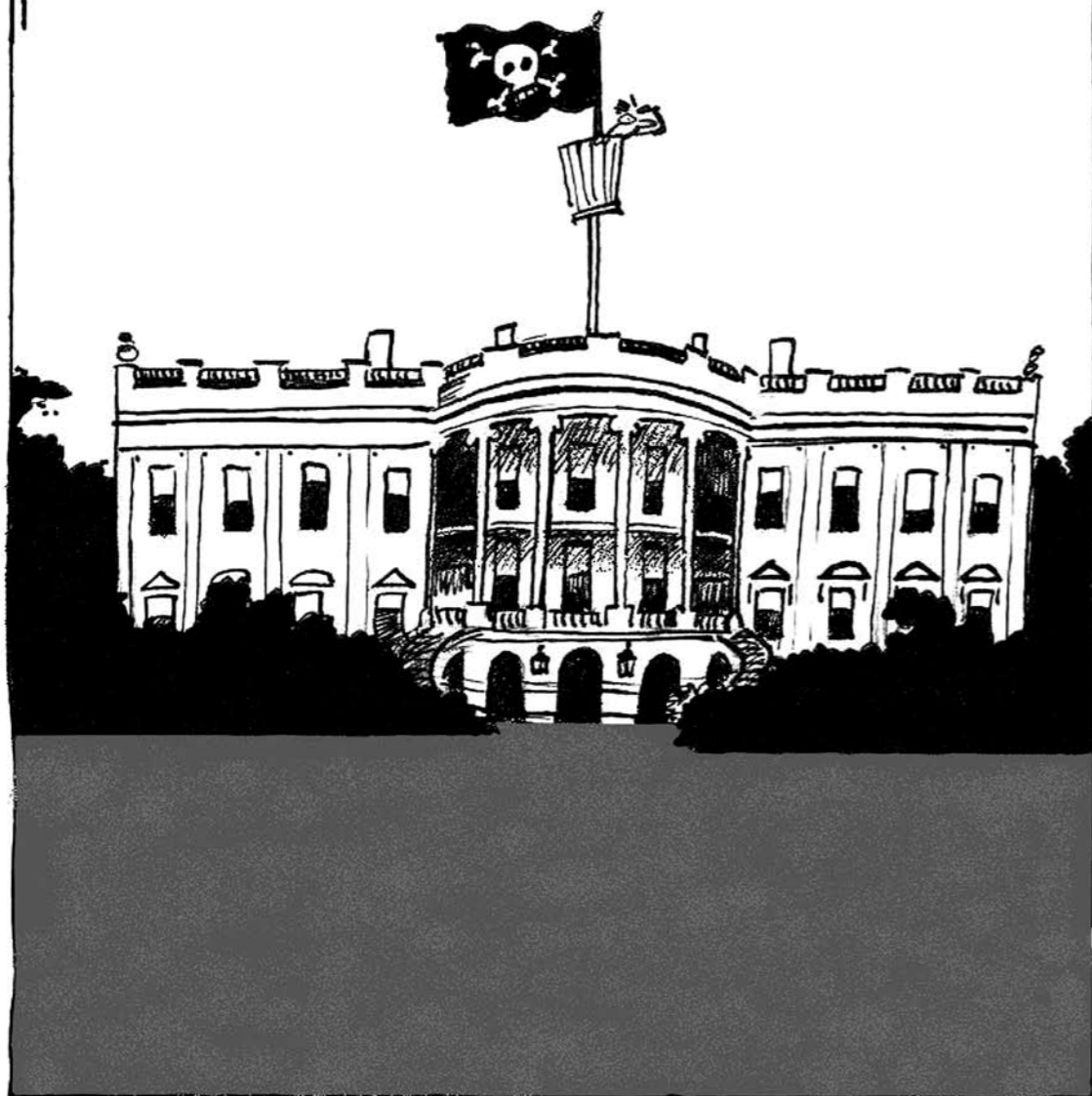
Iro Evangelou

zelfstandig trainer en coach in persoonlijk leiderschap

Van Lierop

NOV. 2008: einde van een Tijdperk.

Van Lierop

POSTBUS 66

Zo bekend als Interpol is Eurojust (nog) niet. Sinds december 2000 is Eurojust hét orgaan voor Europese samenwerking op het gebied van opsporing en vervolging. Alhoewel scepsis in het begin regeerde, is Eurojust in de loop der jaren uitgegroeid tot een echte *tijger* op justitieel gebied, zo betoogt Roelof Jan Manschot, oud-vicevoorzitter en Nederlands lid van Eurojust.

door **Roelof Jan Manschot**

De tanden van de tijger

De Europese samenwerking bij de criminaliteitsbestrijding

Als je 25 jaar geleden als Nederlandse officier van justitie een luxejacht in beslag wilde nemen in de haven van Marseille, omdat het zou behoren tot de opbrengst van criminele handelingen, dan duurde het tussen de drie en zes maanden tot het verzoek op de juiste plaats was aangekomen. Het wekte dan ook geen verbazing dat het jacht intussen alweer met de noorderzon was vertrokken. Het bleek moeilijk om criminele verbanden die grensoverschrijdend bezig waren succesvol aan te pakken. In de loop der jaren is het besef gegroeid dat Europese samenwerking op justitieel terrein nodig is, mede gevoed door de toegenomen dreiging van het terrorisme. De ervaring leert dat er, als er in Europa problemen opdoemen die niet door de individuele lidstaten kunnen worden opgelost, vaak nieuwe organen op unieniveau in het leven worden geroepen die de klus *wel even* zullen klaren. Nieuwe tijgers met forse tanden die geacht worden de hapklare problemen snel te verorberen. De vraag is wat er van de nieuwe *de tijger* op justitieel gebied – Pro-Eurojust – terecht is gekomen.

De geboorte van Pro-Eurojust

Tot voor kort bestond er geen orgaan voor internationale samenwerking op het gebied van opsporing en vervolging. Er was wel Europol, gevestigd in Den Haag, dat zich bezighield met het verzame-

len en analyseren van politie-informatie uit de lidstaten, maar Europol heeft geen operationele bevoegdheden in directe zin. En er was het Europees Bureau Fraudebestrijding olaf, een administratief orgaan uit de eerste pijler dat weliswaar zeer operationeel is, maar geen zelfstandige bevoegdheden heeft op het terrein van opsporing en vervolging. Op 14 december 2000 besloot de Raad van ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken daarom tot de oprichting van de voorlopige eenheid Pro-Eurojust, die zich, zonder duidelijke rechtsgrondslag, moest gaan bezighouden met het verbeteren van de rechtshulp in strafzaken binnen de Unie. Een nieuwe tijger, maar niet van papier, want op 1 maart 2001 zaten vijftien nationale leden (per lidstaat 1, zodat er inmiddels 27 leden zijn) aan een kale tafel in een afgesloten gang van het gebouw van de Europese Raad in Brussel.

Afgezien van de politici zat niemand echt op dit nieuwe instituut te wachten. Binnenlandse veiligheid en rechtspraak is het laatste terrein waarop de lidstaten bereid zijn hun soevereiniteit in te leveren, al was het alleen maar omdat iedereen zijn eigen systeem het beste vindt. Waarom deze potentiekijker? Een levend tijgertje dus, maar vooral nog zonder tanden. De nationale leden hebben

zich gedurende de eerste twee jaar letterlijk met handen en voeten ingevocht op het Europese speelveld, onder meer door aan de collega's in de lidstaten duidelijk te maken wat de meerwaarde zou kunnen zijn als zij Eurojust zouden gaan benutten voor hun grensoverschrijdende werkzaamheden. In dat eerste jaar werden al 192 zaken door Eurojust in behandeling genomen. Na moeizame onderhandelingen kwam op 28 februari 2002 het Eurojust-besluit tot stand, waarin doelstellingen, taken en bevoegdheden worden vastgelegd. De eerste tandjes kwamen door.

Coördinatie en samenwerking

Wat doet Eurojust nu precies? Eurojust kan worden ingeschakeld in gevallen waarin twee of meer lidstaten betrokken zijn bij onderzoek naar en vervolging van bijna alle soorten van zware, grensoverschrijdende en in het bijzonder georganiseerde criminaliteit. Eurojust heeft tot doel:

- > de coördinatie tussen de bevoegde autoriteiten van de lidstaten inzake onderzoek en vervolging te stimuleren en te verbeteren, rekening houdend met elk verzoek dat uitgaat van een bevoegde instantie van een lidstaat en met alle informatie die wordt verstrekt door een orgaan dat bevoegd is krachtens de in het kader van de (Europese) Verdragen vastgestelde bepalingen;
- > de samenwerking tussen de bevoegde autoriteiten van de lidstaten te verbeteren, in het bijzonder door de internationale rechtshulpverlening en de uitvoering van uitleveringsverzoeken (binnen de Unie inmiddels vervangen door het Europees Arrestatie Bevel) te vergemakkelijken;
- > de bevoegde autoriteiten van de lidstaten anderszins bij te staan, om ervoor te zorgen dat onderzoek en vervolging doeltreffender worden.

Dit kan ook gebeuren ten aanzien van zaken waarin niet-lidstaten zijn betrokken met wie Eurojust als zelfstandige rechtspersoon samenwerkingsovereenkomsten heeft gesloten. Tot nu toe is dit gebeurd met Noorwegen, IJsland en de vs, terwijl een overeenkomst met Kroatië ter goedkeuring naar de Raad is gestuurd. Verder vinden onderhandelingen plaats met onder meer Zwitserland, de Russische Federatie en het Internationale Strafhof. Tevens zijn samenwerkingsovereenkomsten ge-

sloten met Europol en olaf. Maar de taken van Eurojust gaan nog verder. In het Kaderbesluit Terrorisme van 2005 heeft Eurojust de opdracht gekregen om alle justitiële informatie betreffende lopende terrorisme-onderzoeken en -veroordelingen te verzamelen.

De lidstaten zijn verplicht die informatie aan te leveren. Op dit moment wordt de laatste hand gelegd aan hoog beveiligde verbindingen naar ieder van de lidstaten om de aanlevering ook feitelijk mogelijk te maken. Er komt een zogeheten hit-no-hitsysteem en analisten zullen de binnengekomen informatie screenen op mogelijke nieuwe trends en modi operandi. Op dit gebied zal nauw worden samengewerkt met Europol. Het zal duidelijk zijn dat deze samenwerking alleen kan plaatsvinden onder een strikt regime van bescherming van persoonsgegevens. Eurojust heeft een eigen regime voor de bescherming van persoonsgegevens dat is goedgekeurd door het Gemeenschappelijke Toezichtsorgaan, bestaande uit onafhankelijke magistraten of leden van Persoonsbeschermingsorganen uit de lidstaten en de Europese Raad.

Eurojust als pseudo-supranationaal orgaan?

Eurojust is geen supranationaal orgaan, maar werkt op intergouvernementele basis. Er is dus geen wijzingsbevoegdheid naar de collega's in de lidstaten. Dit zal wel het geval zijn voor de Europese Officier van justitie, maar die laat nog wel even op zich wachten. De Nationale Leden van

‘Binnenlandse veiligheid en rechtspraak is het laatste terrein waarop de lidstaten bereid zijn hun soevereiniteit in te leveren, al was het alleen maar omdat iedereen zijn eigen systeem het beste vindt’

Eurojust werken binnen hun eigen nationale hiërarchie, hetgeen betekent dat zij zich hebben te voegen naar hun nationale bazen (in het Nederlandse geval het College van Procureurs- Generaal onder politiek gezag van de minister van Justitie). De Nederlandse vertegenwoordiger zal dus in de Collegevergadering van Eurojust het Nederlandse standpunt inbrengen, maar hij zal als het Eurojust College anders beslist die beslissing uitvoeren. Anders kan men binnen Eurojust niet effectief met elkaar werken. Het enige wat een lidstaat daartegen kan doen is het Nationale Lid terugroepen. Maar dat gebeurt niet zo gauw, omdat dat tot vragen in de Raad zou kunnen leiden, iets wat de meeste ministers willen voorkomen. Hier wordt dus al een melktand van de tijger zichtbaar. Maar er zijn er meer.

De Nationale leden kunnen namelijk ook werken als College, dus volgens meerderheidsbeslissingen. Het Eurojust Besluit geeft dat College een aantal mogelijkheden. Handelend als College kan Eurojust de bevoegde autoriteiten van de lidstaten zonder opgave van redenen verzoeken om bijvoorbeeld een onderzoek of vervolging in te stellen op basis van bepaalde feiten, of om te aanvaarden dat een andere lidstaat beter in staat is om dit te doen. Ook kan Eurojust een gemeenschappelijk onderzoeksteam instellen, en lidstaten verzoeken om alle gegevens te verstrekken die Eurojust nodig heeft om zijn taken te verrichten. Hier worden

‘In de zaak van de scheepsramp van de Prestige, waarbij stranden in met name Spanje en Frankrijk ernstig door olie waren vervuild, heeft Eurojust de onderzoeksrechters bij elkaar gebracht’

alweer een aantal tanden zichtbaar, maar ook dit zijn nog melktanden. De lidstaten kunnen dergelijke verzoeken weigeren, maar ze moeten dat schriftelijk doen en de weigering moet gemotiveerd worden. De enkele mededeling *geen capaciteit, geen prioriteit* zal dan ook niet lang succesvol kunnen blijven. Er is echter geen sanctiemechanisme voorhanden; met andere woorden, niet-meewerkende lidstaten kunnen daarvoor niet worden bestraft.

In de praktijk blijkt echter dat de dreiging dat de onwilligheid van een lidstaat op initiatief van Eurojust in de Europese Raad aan de orde zal worden gesteld, een afschrikkende werking heeft. Door dit naming and shaming-principe heeft Eurojust toch een soort van pseudo-supranationale positie. In dat opzicht heeft Eurojust gedurende het voortraject de afgelopen jaren een paar keer zijn tanden laten zien, met positief gevolg, zodat het nog niet tot een klacht bij de Raad heeft hoeven te komen. Eind 2002 is het besluit gevallen van de regeringsleiders om Eurojust naar Den Haag te verplaatsen, mede met het oog op de noodzakelijke samenwerking met het aldaar reeds gevestigde Europol.

Nut en noodzaak

Nu zult u zich wellicht afvragen wat de Europese burger heeft aan Eurojust? Heeft het meerwaarde of kost het alleen maar geld? Naar mijn mening is het tiggertje succesvol door de pioniersfase gekomen en heeft het een volwaardig en gezond melkgebiet ontwikkeld, wat een voorwaarde is om straks een goed volwassen gebiet te kunnen ontwikkelen. Allereerst, het aantal door de lidstaten aangebrachte zaken zal dit jaar de duizend overschrijden, waarbij het in overwegende mate om hoogwaardige zaken gaat. Dat betekent dus dat Eurojust in de lidstaten de nodige bekendheid heeft ontwikkeld en dat de autoriteiten aldaar ook aanleiding zien om Eurojust meer en meer in te schakelen. We moeten daarbij overigens wel bedenken dat het hierbij om een zeer beperkt deel van de criminaliteit gaat. 90 Procent van de criminaliteit is lokaal bepaald: lokale daders, lokale slachtoffers (inbraken, geweld op straat et cetera). Dat moet je laten waar het hoort: op lokaal niveau in de lidstaten. Maar die overige 10 procent heeft een grensoverschrijdende dimensie die door omvang en aard zeer maatschappij-ontwrichtend kan zijn en die niet

met succes op lokaal niveau kan worden bestreden. In de tweede plaats is Eurojust uitgegroeid tot een uniek kenniscentrum waar het gaat om de praktische toepassing van de verschillende rechtssystemen binnen de Unie. Alle Nationale Leden wonen en werken in Den Haag en zijn dus te allen tijde voor elkaar bereikbaar. Een dringende vraag over het Finse of Sloveense rechtssysteem kan dan ook binnen vijf minuten door de betrokken collega beantwoord worden en vervolgens worden doorgegeven aan de vraagsteller.

In de derde plaats kan men zich tot Eurojust wenden om advies inzake geschillen van rechtsmacht. Stel dat meerdere lidstaten dezelfde verdachte willen vervolgen. De vraag wie in de beste positie is om dit te doen wordt in het overleg van de direct betrokken collega's beantwoord en besproken met de zaakbehandelaars in de lidstaten. Zo werd bijvoorbeeld in 2006 een Nederlandse verdachte aangehouden in België tegen wie Europese arrestatiebevelen liepen uit Duitsland en Nederland. De Belgische autoriteiten vroegen Eurojust om advies. Binnen enkele dagen kwam Eurojust met het voorstel om de verdachte over te dragen aan Nederland, waarbij de Nederlandse autoriteiten zich bereid zouden moeten verklaren om de Belgische en Duitse zaken over te nemen, terwijl België en Duitsland bereid zouden moeten zijn om hun zaken aan Nederland over te dragen.

Voornaamste redenen tot dit advies waren het feit dat Nederland voor alle zaken rechtsmacht had, dat de meeste slachtoffers in Nederland waren, dat er in Nederland medeverdachten waren die tegelijk terecht zouden kunnen worden en dat de Nederlandse zaak ook de zwaarste was. Alle drie de betrokken lidstaten verklaarden zich akkoord met het voorstel en de verdachte wordt nu voor alle zaken in Nederland terecht. Een dergelijk multilateraal justitieel overleg zou zonder Eurojust waarschijnlijk niet hebben plaatsgevonden en zeker niet tot een snelle oplossing hebben geleid. Waarschijnlijk zouden er drie verbrokkelde berechttingen zijn geweest, zonder overzicht over het gehele strafrechtelijke gebeuren.

Enkele voordelen en voorbeelden

De hoofdmoot van de meerwaarde van Eurojust is echter gelegen in de mogelijkheid om opsporings-

onderzoeken en vervolgingen in verschillende lidstaten - en soms ook niet-lidstaten - te coördineren. Eurojust heeft voldoende congresfaciliteiten, inclusief tolkenvoorzieningen, om grote groepen officieren van justitie, onderzoeksrechters en politiefunctionarissen bij elkaar te brengen om informatie uit te wisselen, de nodige analyses te verrichten en vervolgens te beslissen wie wat gaat doen. Zo was er in 2006 een zaak van kinderpornografie op het internet. Vijftien landen (waarvan vijf buiten de Unie) kwamen bijeen in Eurojust. Er werd een gemeenschappelijke strategie afgesproken, alsmede het exacte tijdstip van ingrijpen in alle betrokken landen. Meer dan zeshonderd computers werden in beslag genomen en 150 arrestaties werden op precies hetzelfde moment verricht (waaronder ook vermoedelijke producenten), ondanks de verschillende tijdzones van de betrokken landen. In tien landen zijn er inmiddels veroordelingen uitgesproken. Deze coördinatie had zonder Eurojust niet kunnen plaatsvinden. Het in het oog springende voordeel is dat op deze wijze criminele verbanden in hun geheel kunnen worden aangepakt, van onder tot boven en omgekeerd, en dat ook beter zicht ontstaat op de criminele opbrengsten.

Soortgelijke bijeenkomsten vonden in 2006 plaats in zaken betreffende terrorisme, mensenhandel, btw-fraude, aandelenzwendel, drugshandel, fraude en corruptie met betrekking tot de financiële belangen van de Unie, smokkel van antiques en andere vormen van georganiseerde criminaliteit. In totaal vonden 91 van dergelijke bijeenkomsten plaats in 2006, die ieder tenminste een gehele dag in beslag namen.

In de praktijk geeft de uitwisseling van gegevens nogal eens verrassende uitkomsten; er worden verbanden zichtbaar tussen verschillende criminele organisaties of terroristische cellen die door de individuele lidstaten niet waren ontdekt, de structuur van criminele verbanden wordt grondiger geanalyseerd, waarbij nu en dan blijkt dat het zwaartepunt in een ander land ligt dan eerst werd gedacht. Zo kan een meer effectieve aanpak tot stand komen die betere eindresultaten kan opleveren, terwijl de juridische aspecten van opsporingsmethoden en eventuele vervolgingen gezamenlijk afgewogen kunnen worden, waarna de

toewijzing aan de betrokken lidstaat of lidstaten plaatsvindt. In de zaak van de scheepsramp van de Prestige, waarbij stranden in met name Spanje en Frankrijk ernstig door olie waren vervuild, heeft Eurojust ook de onderzoeksrechters bij elkaar gebracht. Eerst op locatie in Frankrijk en toen in Spanje. Er bestond geen afstemming tussen de lidstaten en er waren verschillende onderzoeken bezig. Afgesproken werd dat de onderzoeksrechters meer gezamenlijk zouden gaan opereren en dat aan het eind gezien zou worden wie het beste zou kunnen gaan vervolgen. Uiteindelijk bleek dat in dit geval Spanje het meest geëigend was om de gehele zaak voor de rechter te brengen, waarna het College van Eurojust aan beide landen een officieel verzoek heeft gedaan om de zaak aan Spanje te laten. Vervolgens hebben beide landen met dat verzoek ingestemd. Ook dit was waarschijnlijk zonder de bemoeienis van Eurojust niet als oplossing uit de bus gekomen.

Ten slotte organiseert Eurojust bijeenkomsten van een meer strategisch niveau voor experts in bepaalde typen van criminaliteit (terrorisme, mensenhandel, specifieke vormen van fraude en corruptie et cetera). Daarbij wordt in de lidstaten gezocht naar experts op nationaal niveau. Als deze experts elkaar ontmoeten, ontstaat daarmee een netwerk binnen de Unie, dat met elkaar trends zichtbaar probeert te maken en waarvan de deelnemers elkaar in de praktijk van alledag gemakkelijker weten te vinden, hetgeen de snelheid en effectiviteit van hun optreden sterk vergroot.

Al met al heeft het tijgertje een serie tanden gekregen waar het mee voor de dag kan komen en die het ook kan laten zien als het nodig is. Maar zoals gezegd, het zijn nog maar melktanden en niet de forse tanden die nodig zijn om alle probleembroeken te kunnen verorberen. Een gezond melkgebijt is een voorwaarde om een sterk volwassen gebijt te krijgen; aan die voorwaarde is inmiddels wel voldaan. Eurojust staat op de rails, heeft in zijn vak-

gebied ruime bekendheid verworven en heeft een aantal dingen goed gedaan die zonder de Europese dimensie niet gelukt zouden zijn.

We zijn er echter nog lang niet. De lidstaten zullen bereid moeten zijn om de tijger volwassen te laten worden en hem het nodige jachtgebied toe te staan. Met andere woorden, meer strafzaken die daarvoor in aanmerking komen naar het Europese niveau tillen; dat gebeurt nog steeds te weinig, waardoor belangrijke kansen gemist worden. Eurojust zelf zal, met behulp van analyses van Eurojust en olaf, zijn eigen zaken moeten gaan genereren om die vervolgens in de lidstaten uit te zetten. Hierbij moet men ervan uit kunnen gegaan dat de lidstaten ook bereid zullen zijn die zaken op te pakken. Als de tijger zijn tanden laat zien, moet dat niet tot gevolg hebben dat de gemiddelde Europese burger de schrik om het hart slaat. Wel moeten diegenen die zich bezighouden met de zware, georganiseerde, grensoverschrijdende criminaliteit beseffen dat ze een ernstig probleem hebben als ze niet uit het jachtgebied van de tijger verdwijnen. Dat ze beseffen dat het beter is om niet tussen de tanden van de tijger terecht te komen. Om dit te bereiken is Europa onmisbaar en de afgelopen zes jaar hebben aangetoond dat de Europese dimensie op dit terrein haar meerwaarde ondubbelzinnig heeft bewezen ten gunste van de veiligheid van de Europese samenleving.

Dit artikel is onlangs verschenen in de essaybundel *Eigenlijk bent u een Europeaan: 27 essays over kansen grenzen*.

Roelof Jan Manschot is oud-vicevoorzitter en Nederlands lid van Eurojust. Hij was onder meer advocaat-generaal bij het Gerechtshof in Amsterdam en werd in 1995 hoofdofficier van justitie. Sinds 2001 werkte hij bij Eurojust. In 2004 werd hij verkozen tot vice-voorzitter.

Eigenlijk bent u een Europeaan: 27 essays over kansen zonder grenzen

Eigenlijk bent u een Europeaan laat een pro-Europees geluid horen. Een geluid waaruit blijkt waarom Europa een mooi ideaal is. Waarom Europa meerwaarde biedt. Een geluid dat te lang niet gehoord is. En een geluid dat realistisch is, maar ook durf uitsprekt om te dromen. De Europese droom.

In 27 essays en columns geven auteurs uit binnen- en buitenland hun visie op deze Europese droom en de kansen die het biedt voor Nederland, voor andere Europese landen en voor de wereld. Kansen zonder grenzen. De onderwerpen van de essays lopen zeer uiteen, van sterk gedetailleerd tot de Grote Lijnen; van het Europees voetbal tot de vrijheid van meningsuiting. Liefdevol en kritisch.

Met bijdragen van onder meer: *Guy Verhofstadt, Jeremy Rifkin, Alexander Pechtold, Sophie in 't Veld en Alexander Rinnooy Kan*.

Eigenlijk bent u een Europeaan is een uitgave van Kenniscentrum D66. Dit boek kan worden besteld op: www.eigenlijkbentueeneuropeaan.nl. Voor meer informatie: kenniscentrum@d66.nl of 070 35 66 024/046

Frank van Mil en Corina Hendriks (2007).

Eigenlijk bent u een Europeaan: 27 essays over kansen zonder grenzen. Den Haag/Amsterdam: Uitgeverij van Praag (UvP). ISBN: 978 90 490 2402 4 (€ 12,50).

De belangstelling in Nederland voor de Servische presidentsverkiezingen valt in het niet bij die voor de Amerikaanse voorverkiezingen. Toch staat er de komende maanden veel te gebeuren op de Balkan. In de strijd over de onafhankelijkheid van Kosovo blijken Servische politici bereid om Russische steun in te kopen door de verkoop van oliemaatschappij NIS aan Gazprom. Over de complexe koppeling tussen de kwestie Kosovo, EU-toetreding en de Europese gaspolitiek.

door **Marianne Douma**

De opmars van Gazprom naar het Westen

Servië, Kosovo en de Europese gaspolitiek

Boris Tadic, leider van de Sociaal Democraten (DS), blijft president van Servië. Op 3 februari won hij in de tweede ronde nipt van Tomislav Nikolic, plaatsvervangend leider van de Servische Radicale Nationalistische partij (SRS). De naderende onafhankelijkheid van Kosovo stond uiteraard hoog op de politieke agenda tijdens de presidentiële verkiezingen en kreeg zelfs prioriteit boven Servische toetreding tot de Europese Unie. De toch al ingewikkelde kwesties Kosovo en EU-toetreding worden nu nog eens verder gecompliceerd door een koppeling met de Europese gaspolitiek.

De huidige premier van Servië, Vojslav Kostunica (DSS), verzekerde zich van de steun van Rusland in de Kosovo-kwestie door de verkoop van het staatsoliebedrijf NIS aan het Russische Gazprom. Dit in ruil voor een Russisch *njet* in de VN Veilig-

heidsraad, tegen de onafhankelijkheid van Kosovo. Dit leidde tot een tweespalt in de Servische regering, bestaande uit een coalitie van conservatieven van Kostunica, de sociaaldemocraten van Tadic, en het opportunistische G17+. Minister van Economie en Privatisering Dinkic van G17+ verklaarde dat de werkelijke waarde van NIS bij aanbesteding vijf tot acht keer hoger zou blijken. De pro-Europese Tadic verklaarde dat ook andere bidders moesten worden toegelaten, gesteund door oppositiepartij LDP (Liberaal Democraten), zusterpartij van D66. Enkele Europese bedrijven waren namelijk ook geïnteresseerd in de aankop van NIS.

Politieke deal en uitverkoop

In de nek-aan-nekrace om het presidentschap deed Tadic uiteindelijk een concessie aan Kostunica en stemde in met de verkoop van het staatsbedrijf

NIS. Dit mede onder druk van de Russische president Poetin zelf. Poetin prees Tadic als vooraanstaand politicus en actief medestander in het ontwikkelen van goede relaties tussen beide landen en benadrukte 'dat Rusland's partnerschap de sleutelpositie inneemt in de Balkan, van grote betekenis voor gezamenlijke projecten in de energiesector'. Op 25 januari 2008 werd in Moskou een akkoord getekend waarbij naast premier Kostunica en Minister van Energie Aleksandar Popovic (DSS) ook Tadic en Minister van Buitenlandse Zaken Vuk Jeremic (DS) aanwezig waren.

Gazprom en Servië tekenden het akkoord ter waarde van 400 miljoen euro voor NIS en een investering van 500 miljoen euro voor de modernisering van het bedrijf. Daarnaast bereikte Gazprom en Servië een akkoord om de 400-kilometer lange gaspijplijn door Servië aan te leggen vanaf de grens met Bulgarije tot aan de grens met Kroatië. In ruil voor de aanleg van deze pijplijn wil Gazprom tevens een meerderheidsaandeel in elektriciteitsbedrijf EPS dat ook geprivatiseerd zal worden. Servië verwacht inkomsten uit constructiewerkzaamheden, onderhoud van de pijplijn en uit transporttarieven maar er zijn veel onduidelijkheden hoe dit uitpakt. Twijfels zijn er ook over de werkelijke capaciteit, en of de gaspijplijn wel of niet wordt doorgetrokken naar Italië, of een korte aftakking is tot aan Republiek Srpska.

Voor Servië is deze gas- en olieovereenkomst zondermeer nadelig. Door de totale gas- en olieleveranties in handen te geven van één enkel buitenslands staatsbedrijf zet Servië de onafhankelijkheid van de toch al wankele energiezekerheid op het spel. Bovendien is volgens de Servische wetgeving de verkoop van NIS illegaal zonder een openbare aanbestedingsprocedure en is grootschalige corruptie vrijwel onvermijdelijk. Daarbij komt nog het risico van chantage. Nog niet zolang geleden draaide Rusland immers ook de gaskraan dicht in een conflict met de Oekraïne. De Liberale Democratische Partij onder leiding van Cedomir Jovanovic is woedend over de uitverkoop van de Servische energiebelangen. 'Vroeg of laat wanneer de LDP aan de macht komt, worden dergelijke illegale contracten ontbonden en corrupte ambtenaren ter verantwoording geroepen', aldus Dusan Gamser, woordvoerder van de LDP.

'Kostunica verzekerde zich van de steun van Rusland in de Kosovo-kwestie door de uitverkoop van het staatsoliebedrijf NIS aan het Russische Gazprom'

Opmars Gazprom in Europa

Met Gazprom, voor 51 procent in handen van de Russische overheid, bezit het Kremlin een zwaar machtsinstrument. Voor Rusland is de overname van NIS belangrijk omdat Servië uitstekend past in de overeenkomst van Gazprom en de Italiaanse branchegeenoot ENI om gezamenlijk een nieuwe gaspijpleiding in Zuid-Europa te exploiteren. De twee concerns bereikten in november 2007 overeenstemming in het bijzijn van Poetin en de Italiaanse premier Romano Prodi. Via de 900-kilometer lange zuidstroompijpleiding moet jaarlijks zo'n 30 miljard kubieke meter Russisch gas naar Italië worden gepompt. Door de gaspijplijn naar Bulgarije en Servië en de overname van NIS, heeft Gazprom een nieuw bruggenhoofd in de Balkan met toegang tot de Servische distributienetwerken en de enorme opslag bij Banatski Dvor ten oosten van Belgrado.

Rusland deelt met deze overeenkomst een forse klap uit aan het concurrerende Europese pijpleidingproject Nabucco dat aardgas moet leveren uit het Kaspische Zeegebied naar Midden Europa. Deze 3300 kilometer lange pijplijn om Rusland heen, moet Europa minder afhankelijk maken van de Russische energiesector. Het Nabucco project liep eerder al averij op doordat, volgens Jozias van Aartsen (Europees Energie Coördinator), Europa niet hoeft te rekenen op aardgas uit Iran. Volgens critici is deze 5 miljard euro kostende pijpleiding zinloos zonder het Iraanse gas. Van Aartsen ziet echter voldoende alternatieven. Hij noemt gas uit Azerbeidzjan, Turkmenistan, Egypte, Irak. Maar in mei 2007 kreeg Poetin al toegang tot de bronnen in Turkmenistan en Kazakstan en in juni bereikte

Poetin met OMV Oostenrijk al een joint venture over het grote opslag- en distributiecentrum *Baumgarten* in Oostenrijk, dat juist bestemd was voor Nabucco! Gazprom is dan wel geen eigenaar van Nabucco maar zit wel bij de gaskraan. Zo wordt Nabucco steeds meer deel van een door het Kremlin gecontroleerd olieconglomeraat.

Gazprom werkt tevens samen met energiegi-giganten als Eon en Wintershall aan de Noordstroompijplijn die Rusland verbindt met Duitsland via de Oostzee en in 2010 klaar moet zijn. Deze 1200-kilometer lange gaspijpleiding is geraamd op 5 miljard euro maar volgens de laatste gegevens zal de pijplijn vele miljarden duurder worden. De Noordstroompijplijn zal de exportcapaciteit van Rusland vergroten tot 55 miljard kubieke meter gas per jaar.

Servië en de EU

De Europese Commissie heeft Servië gewaar-schuwd voor de controversiële overname van NIS door het Russische Gazprom. Premier Kostunica kwam echter onverbiddeijk met het dreigement om EU-lidmaatschapgesprekken te stoppen als Brussel doorgaat met het plannen van een civiele missie naar Kosovo. Kostunica gelooft dat Servië met Russisch gas strategische voordelen kan behalen in zijn onderhandelingen over Kosovo. De vraag is of Tadic na de verkiezingen kans ziet om af te rekenen met Kostunica's chantage over Kosovo, en het traject naar EU-toetreding kan voortzetten. De EU dient het Servische vertrouwen in het Europees perspectief te blijven stimuleren door prioriteit te geven aan sociaaleconomische en

rechtstatelijke ontwikkeling voor de hele regio. Alhoewel er veel te zeggen valt voor de onafhankelijkheid van Kosovo, zijn de problemen in de regio niet snel opgelost. Er moeten geen concessies worden gedaan aan Servië, bijvoorbeeld als het gaat om volledige samenwerking met het Joegoslavië Tribunaal, de algemene Europese voorwaarde voor het ondertekenen van het stabilisatie- en associatieakkoord (SAA) als opmaat voor toetreding. Voor de eigen geloofwaardigheid dient Nederland, gezien de Nederlandse betrokkenheid bij de genocide in Srebrenica, de uitlevering van generaal Mladic steeds naar voren brengen.

Bovendien is het noodzakelijk dat de EU de ontwikkeling van een Europese energiestrategie drastisch versnelt. In september 2007 deed Eurocommissaris van Energie Piebalgs een voorstel over de verdere vrijmaking van de Europese energiemarkt. Daarin staat dat energieproducenten geen controle mogen hebben over netwerken voor energietransport, zoals pijpleidingen. Van controle zou al sprake zijn bij een flink minderheidsbelang. Piebalgs hoopt deze wetgeving te realiseren voor 2009.

De burgers in Europa hebben recht op de totstandkoming van energieprijzen door effectieve concurrentie, niet door staatsbedrijven die opereren op de markt en die afschermen en controleren via hun netwerken.

Marianne Douma is projectmanager Westerse Balkan D66.

‘De burgers in Europa hebben recht op de totstandkoming van energieprijzen door effectieve concurrentie, niet door staatsbedrijven die opereren op de markt’

idee

tijdschrift van het Kenniscentrum D66

jaargang 29
nummer 1
februari 2008

idee verschijnt 6 x per jaar
ISSN nr. 0927-2518

Idee #6 2007

Het decembernummer van *idee* is in 2007 helaas komen te vervallen. Het laatste nummer van het jaar heeft van oudsher een internationale focus en zou ingaan op de Europese steun aan Afrikaanse democratische ontwikkeling.

Door problemen met de subsidieverstrekking kon dit nummer helaas geen doorgang vinden. U houdt dit themanummer uiteraard van ons te goed, en in het najaar van 2008 verschijnt deze *idee* alsnog, opgeluisterd met een debat over dit thema.

De redactie van *idee*.

redactie

Constantijn Dolmans (vz), Marieke van Doorn, Annelou van Egmond, Corina Hendriks, Frank van Mil, Jeroen Niemans, Arthur Olof, Frits Prillewitz, Heleen Uyt de Haag, Jasper Veen, Emily van de Vijver.

eindredactie

Corina Hendriks

aan dit nummer werkten mee

Alex Dijk, Marianne Douma, Iro Evangelou, Erich Helfferich, Otfried Höffe, Jan Wouter Langeberg, Roelof Jan Manschot, Ton Monasso, Patricia de Nijs, Floris Noordhoff, Gijs van Oenen, Marjan Slob, Tom Stroobach, Ad van Vugt, Menno Witteveen.

fotografie

Herman Wouters

illustraties

Marco van Lierop

concept

Toon Lauwen, Wilmar Grossouw

ontwerp/vormgeving

Wilmar Grossouw, Annebel Schipper

druk

Drukkerij Uleman-De Residentie, Zoetermeer

uitgave en administratie

Kenniscentrum D66
Laan van Meerdervoort 50
Postbus 660, 2501 CR Den Haag
T. 070 356 60 66
E. kenniscentrum@d66.nl

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 35, studenten € 20, losse nummers op aanvraag

Salarisverhoging is goed, minder lesuren nog beter

De Commissie Rinnooy Kan, door minister Plasterk ingesteld om onder andere het lerarentekort te bestrijden, gaat ervan uit dat door salarisverhoging de belangstelling voor het leraarschap weer zal toenemen. Dit is een te optimistische verwachting want met de normalisering van de salarissen zijn de arbeidsomstandigheden van leraren nog steeds niet aantrekkelijk. Het leraarsberoep is zwaar: te veel lesuren, te mondig en ongedisciplineerde leerlingen en geen gelegenheid om op een eigen kamer tot rust te komen, omdat de volgende klas het lokaal al weer instroomt. Bovendien neemt de werkdruk toe, doordat de samenleving steeds meer haar problemen op de school afwentelt.

De overheid eist nu ook nog eens dat leerlingen jaarlijks 1040 lesuren krijgen. Deze urennorm kan worden gehaald met de zogeheten *ophokuren* – onacceptabel – of door docenten meer lessen te laten geven. Ook onacceptabel. De norm van 26 lesuren per week (1040 uur/40 lesweken) aan grote klassen dateert nog uit de tijd van autoritaire gezagsverhoudingen, waarbij lang-

durig frontaal les gegeven kon worden. Tegenwoordig moet doceren afgewisseld worden met het stellen van vragen, discussie, groepswerk en zelfstudie. Werkvormen met ieder eigen doelstellingen en een eigen discipline die leerlingen voorbereiden op meer eigen verantwoordelijkheid. Het huidige pluriforme onderwijs beperkt zich dus niet tot leerstofoverdracht, maar gebruikt de voorgeschreven leerstof tevens als middel om vaardigheden (en competenties) te ontwikkelen. Deze werkvormen maken de lesvoorbereiding extra tijdrovend. Nog meer doceeruren zou de werkdruk voor leraren alleen maar vergroten. Alleen als docenten en leerlingen met doelen en gedragsregels op één lijn zitten, valt er een ontspannen onderwijsleerklimaat te realiseren.

De lestaak van 26 lesuren per week (volledige betrekking) moet daarom naar beneden. Om toch te kunnen voldoen aan een 1040-urennorm moeten scholen inzetten op docentbesparende lesvormen zonder dat de onderwijskwaliteit terugloopt. Bij docentbesparende lesvormen valt te denken aan gastsprekers, filmvoorstellingen met een duidelijke leeropdracht en begeleide zelfstudie. Deze lesvormen zijn beslist geen *ophokuren*, want die zijn een zwaktebod in een tijd dat er zoveel boeiend audiovisueel materiaal beschikbaar is

voor meer zelfstandig geschiedenis- of taalonderwijs. Zo'n alternatief veronderstelt wel een mediatheek met deskundige assistenten.

Naast de teleurstellende ervaringen met het studiehuis zijn er ook geslaagde vormen van goed voorbereide, begeleide zelfstudie. Goed voor docenten, want minder lesuren, maar ook voor leerlingen. Bekend is dat te veel doceeruren leerlingen van zelfstudie afhouden, terwijl ze bij te weinig contacturen ook niet tot zelfstudie komen. Hier bieden docentbesparende lesvormen uitkomst.

De omzetting van lesuren in taakuren voor docenten is reëel als de docent z'n aandeel levert in de opzet en uitvoering van de alternatieve lesvormen. Dit moet worden gefinancierd met geld van de overheid, uit ouderlijke bijdragen en uit fondsenwerving.

Staatssecretaris Van Bijsterveld heeft besloten om aan de 1040-urennorm vast te houden, maar is bereid om over een alternatieve invulling van deze norm te praten. Met de docentbesparende lesvormen kunnen scholen voldoen aan de urennorm, zonder dat docenten extra belast worden. Scholen moeten alsnog de gelegenheid krijgen daartoe plannen in te dienen.

Erich Hefferich

didacticus natuurwetenschappen, Wageningen